

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

LAIMONAS BRAZAITIS

II kurso studentas

**POLITINIO ELITO EUROSKEPTICIZMAS VIDURIO EUROPOJE:
ČEKIJOS ATVEJIS**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. dr. G. Vitkus

Vilnius, 2010

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIO PAVYZDYS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(parašas)

.....
(v., pavardė)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „Politinio elito euroskepticizmas Vidurio Europoje: Čekijos atvejis“:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Laimonas Brazaitis

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Brazaitis L. Politinio elito euroskepticizmas Vidurio Europoje: Čekijos atvejis: Europos studijų specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas prof. dr. G. Vitkus. – V., 2010. – 60 psl.

Reikšminiai žodžiai: politinio elito euroskepticizmas, europeizacija, Europos Sąjunga, Vidurio ir Rytų Europa, Čekija, politinės partijos, Pilietinės demokratijos partija.

Šiame darbe yra tiriama, ar Čekijos politinio elito–Pilietinės demokratijos partijos europeizacija valstybės stojimo į ES ir narystės ES laikotarpiu įtakojo partijos euroskepticizmo kaitą. Pasirinkta viena pagrindinių Čekijos euroskeptiškųjų partijų, Pilietinės demokratijos partija, kuri tuo pačiu yra ir viena vyraujančių partijų Čekijos parlamente. Prieš gilinantis į Čekijos Pilietinės demokratijos partijos euroskepticizmo kontekstą, yra aptariamas ir klasifikuojamas Vidurio ir Rytų Europos valstybių politinio elito euroskepticizmas, parodant Čekijos politinių partijų vietą nagrinėjamame kontekste. Pateikiama detali Čekijos Pilietinės demokratijos partijos euroskepticizmo apraiškų apžvalga. Žvelgiant į 1991-2004 metų laikotarpį, analizuojamas vidinis partijos ES diskursas, atskleidžiamas partijos požiūris į ES ištakos ir euroskeptiškosios pozicijos reikšmė. Atliekama partijos prisitaikymo prie politinio ir organizacinio lygmens pasikeitimų analizė, turint omenyje tai, kad politinių partijų europeizacija arba priešingas jai procesas pasireiškia per partijų reakciją į vykstančius aplinkos pasikeitimus; tiriama euroskeptiškosios Pilietinės demokratijos partijos europeizacija programinių nuostatų, partinės organizacijos ir bendrai Čekijos politinės sistemos pokyčių atžvilgiu pasirengimo ES narystei ir narystės ES laikotarpiu iki 2009 metų.

Turinys

Ivadas.....	6
1.Politinio elito euroskepticizmo ir europeizacijos metodologinis kontekstas.....	11
1.1. Politinio elito euroskepticizmo teoriniai aspektai.....	11
1.2. Teorinis politinių partijų ir partinių sistemų europeizacijos modelis.....	15
2. Vidurio ir Rytų Europos valstybių politinio elito euroskepticizmo klasifikavimas ir identifikavimas.....	19
3. Čekijos politinio elito euroskepticizmo apraiškos ir reikšmė.....	28
3.1. Vaclavas Klausas ir Čekijos politinio elito euroskepticizmo iškilimas.....	28
3.2. Euroskepticizmas Čekijos partinėje sistemoje.....	29
3.3. Čekijos Pilietinės demokratijos partijos euroskepticizmo apraiškos ir reikšmė.....	30
4. Čekijos politinio elito europeizacija.....	37
4.1. Čekijos politinių partijų programinių nuostatų kaita ir Europos integracijos klausimų vaidmens paieškos: Pilietinės demokratijos partijos atvejis.....	38
4.2. Pilietinės demokratijos partijos organizacinės struktūros europeizacija.....	41
4.3. Pilietinės demokratijos partija Čekijos partinėje sistemoje prieš ir po 2004 metų: gilesnė europeizacija ar stabilus euroskepticizmas?.....	47
Išvados.....	51
Šaltinių ir literatūros sąrašas.....	54
Summary.....	59

Įvadas

Čekija tyrinėtojų dėmesio centre atsirado ne itin seniai – kaip paskutinė kliūtis sėkmingam Lisabonos sutarties pasirašymui. Remiantis Eurobarometro duomenimis, Čekijos visuomenės požiūris į ES yra optimistiškas – 66%, ir nedaug skiriasi nuo Vidurio ir Rytų Europos valstybių, atitinkamai Lenkija – 74%, Vengrija – 52%, Slovakija – 75% ir t.t.(ES27 vidurkis – 66%).¹ Vertinant visuomenės nuomonių apklausų ES atžvilgiu rezultatus, negalima konstatuoti, kad Čekijos visuomenė savo euroskeptiškumu yra išsiskirianti iš kitų Vidurio ir Rytų Europos valstybių. Priešingai, to negalima pasakyti apie Čekijos politinį elitą, kuris, dar prieš narystę ES, mokslininkų, ypač Petr Kopecky, įvardinamas kaip „kėblus naujokas“ (*an awkward newcomer*)², kurio varomąja jėga yra euroskeptiškoji centro-dešinės Pilietinės demokratijos partija su buvusiu partijos lyderiu ir dabartiniu šalies prezidentu Vaclavu Klausu priešakyje.

Tyrimo objektas – Čekijos politinio elito – Pilietinės demokratijos partijos (ODS) - euroskepticizmas. Čekijos politinis elitas, pagal Aleks Szczerbiak ir Paul Taggart, klasifikuojamas kaip turintis aukštą euroskepticizmo laipsnį.³ Šioje valstybėje nepastebima jokie nukrypimo nuo „kairiojo“ ar „dešiniojo“ politinio spektro euroskepticizmo, nes oponuojančiųjų Europai iškyla visame valstybės politiniame spektre. Tačiau politinių veikėjų pasirinkimą lėmė vienas įdomesnių šios valstybės politinio spektro bruožų, kad viena pagrindinių šalies euroskeptiškųjų partijų, Pilietinės demokratijos partija (ODS), tuo pačiu yra ir viena vyraujančių partijų Čekijos parlamente.⁴ Taip pat, buvęs partijos lyderis ir šiandieninis valstybės prezidentas Vaclav Klaus, kuris buvo (ir yra) vienas aršiausių federacinio ir centralizuoto pobūdžio ES oponentų. Vaclav Klaus yra anksčiau pareiškęs „susirūpinimą“ dėl narystės, pažymint, kad Čekija „...neturėtų įkristi į Briuselio socializmą iškart po to, kai valstybė pabėgo nuo Maskvos socializmo.“⁵ Nepaisant to, partijos požiūris ir santykis su Europa nėra visiškai ES ar Europos integracijos atmetimas. Tiksliau vertinant, partijos pozicijoje galima identifikuoti tam tikrų prieštaravimų atitinkamiems Europos integracijos proceso aspektams.

¹ Eurobarometer, Standart EB 72, 2009. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_en.htm [žiūrėta 2010-05-12]

² Petr Kopecky, An Awkward Newcomer? EU Enlargement and Euroscepticism in the Czech Republic. *European Studies* 20, 2004. <http://www.ingentaconnect.com/content/rodopi/es/2004> [žiūrėta 2009-09-10]

³ Paul Taggart ir Aleks Szczerbiak, Contemporary Euroscepticism in the Party Systems of the European Union Candidate States of Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, vol. 43, no. 1, 2004. Psl. 20

⁴ Parliamentary Elections in the Czech Republic. Chamber of Deputies Results Lookup. <http://electionresources.org/cz/chamber.php?election=2006> [žiūrėta 2010-04-19]

⁵ Vaclav Klaus, „Post-Communist Era: Atmosphere of Victory or of Lost Illusions?“. Speech at Aix-en-Provence Summer University, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/931> [žiūrėta 2010-04-19]

Euroskeptiška Pilietinės demokratijos partijos pozicija didžiaja dalimi yra įtakota partijos įkūrėjo, buvusio ministro pirmininko ir dabartinio šalies prezidento Vaclavo Klausos. Jis įkūrė partiją po atsiskyrimo nuo Piliečių forumo (CF) 1991 metais, o paliko partiją 2008 metais. Nepaisant šito fakto, Vaclavo Klausos įtaka Pilietinės demokratijos partijos pozicijai dėl ES vis dar jaučiama ir yra vienas pagrindinių faktorių, paaiškinančių tai, kad dauguma partijos narių Čekijos parlamente balsavo „prieš“ Lisabonos sutarties pasirašymą 2009 metų vasarį.⁶

Reikia pabrėžti, kad Čekijoje ypatinga yra būtent Pilietinės demokratijos partija. Pastaroji partija yra pagrindinė Čekijos „dešiniojo“ politinio spektro partija ir mokslinėje literatūroje yra apibrėžiama kaip „švelniojo“ euroskepticizmo partija. Priešingai, nei tarkim Didžiosios Britanijos konservatoriai, Pilietinės demokratijos partija negali tikėtis didelio visuomenės palaikymo už reiškiamą kritiką ES atžvilgiu, nes jos rinkėjai yra labiau pro-europietiški palyginus su Čekijos elektorato visuma.⁷

Pristatant *tyrimo problemą*, galima konstatuoti, kad Pilietinės demokratijos partijos euroskepticizmas gali būti apibrėžiamas kaip ideologinio, o ne populistinio pobūdžio. Analizuojant Pilietinės demokratijos partijos pozicijos dėl ES raidą, dėmesys kreiptinas į tai, kad Vaclavo Klausos nuomonė dėl ES ir Europos integracijos buvo ir yra daugiau kritiška nei oficialioji partijos pozicija. Tačiau prieš gilinantis į Čekijos Pilietinės demokratijos partijos euroskepticizmo kontekstą, yra aptariamas ir klasifikuojamas Vidurio ir Rytų Europos valstybių politinio elito euroskepticizmas, parodant Čekijos politinių partijų vietą nagrinėjamame kontekste. Atlikus bendrą regiono politinio elito euroskepticizmo reiškinio klasifikaciją, pradedama detalesnė Čekijos Pilietinės demokratijos partijos euroskepticizmo apraiškų apžvalga. Žvelgiant į 1991-2004 metų laikotarpį, analizuojamas vidinis partijos ES diskursas tam, kad suprastume partijos požiūrio į ES ištakas ir euroskeptiškosios pozicijos reikšmę. Ši situacija reikalauja atitinkamo paaiškinimo, nes Pilietinės demokratijos partija dar prieš narystę Bendrijoje, kuriai, beje, neprieštaravo, savo poziciją dėl ES įvardino kaip „eurorealistišką“. Pilietinės demokratijos partijos eurorealistiška pozicija ES atžvilgiu remėsi tuo, kad Bendrijoje dominuoja didžiosios valstybės narės, kurios siekia savų tikslų įgyvendinimo, o tuo tarpu mažosios valstybės narės išlošia tik tuomet, kai stengiasi išsaugoti savo suverenitetą ir atmeta bet kokią valdžios perdavimą iš nacionalinio į ES lygmenį. Vertinant partijos lyderių pasisakymus ir viešus dokumentus, pastebima, kad partijos

⁶ „Czech Senate approves Lisbon Treaty“. *EurActiv*, 2009. <http://www.euractiv.com/en/future-eu/czech-senate-approves-lisbon-treaty/article-182063> [žiūrėta 2010-01-12]

⁷ Mats Braun, *Understanding Klaus: The Story of Czech Eurorealism*. EPIN Working Paper No.26, 2009. <https://www.ceps.eu> [žiūrėta 2010-04-18]

euroskepticizmas grindžiamas padidėjusia ES institucijų galia ir kurių veikla pakankamai lengvai gali būti kontroliuojama didžiųjų ES valstybių narių.⁸

Europos klausimų įtraukimas į programines nuostatas, partijų ir lyderių viešus pasisakymus ir dokumentus, bendradarbiavimas ir narystė tarptautinėse ir Europos partijų grupėse prieš ir po Čekijos įstojimo į ES 2004 metais rodo, kad vykstanti Europos integracija ir intensyvėjantis europeizacijos procesas negalėjo nepalieti jos politinio elito. Padidėjusios sąveikavimo apimtys tarp Čekijos politinio elito ir ES (pvz. programinės nuostatos dėl ES apskritai ir tam tikrų ES politikų ir sutarčių, dalyvavimas su ES reikalais susijusiuose komitetuose, atstovavimas Europos Parlamente, ES klausimų artikuliacija šalies parlamento rinkimų metu ir t.t.), suponuoja sąlyginai vykstantį savaiminį socializacijos procesą. Kaip teigia Jeffrey T. Checkel, ES veikiančios kolektyvinės normos palaipsniui paveikia ir keičia dalyvaujančiųjų veikėjų identitetą.⁹ Todėl svarbu įvertinti europeizacijos poveikį Čekijos politiniam elitui pasirengimo ES narystei ir narystės ES laikotarpiu, ypatingą dėmesį skiriant europeizacijos poveikio euroskeptiškajai Pilietinės demokratijos partijai (ODS) tikimybę programinių nuostatų, partinės organizacijos ir bendrai Čekijos politinės sistemos pokyčių atžvilgiu.

Tyrimo aktualumą lemia tai, kad euroskeptiškojo Čekijos politinio elito bendrai ir Pilietinės demokratijos partijos atveju europeizacijos reiškinys yra mažai tyrinėta tema. Tokie autoriai kaip Geoffrey Pridham, Martin Brusis, Paul J. Kubicek, Frank Schimmelfennig ir Ulrich Sedelmeier savo darbuose teigia, kad europeizacija yra susijusi su demokratijos perkėlimo (*democratic transition*) procesu ir tai, kad ryšys tarp demokratijos perkėlimo/konsolidavimo ir europeizacijos gali būti apibrėžiamas kaip sąveikaujantis.¹⁰ Tarp atliktų darbų, kuriuose tiriamas arba užsimenama apie europeizacijos poveikį Čekijos politiniam elitui, galima paminėti Mats Braun, P. Kopecky, Nicole Galina, Soren Riishoj, F. Schimmelfennig, Alexandra Gheci, Michael Baun, Bojan Petrovic ir Etel Solingen studijas.¹¹ Euroskepticizmo teorinius aiškinimus pateikia

⁸ Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českeho eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]

⁹ J. T. Checkel (sud.), *International Institutions and Socializing in Europe*. Cambridge University Press, 2007. Psl. 3-30

¹⁰ G. Pridham, *Designing Democracy. EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*. Palgrave Macmillan, 2005. Psl. 19-20; M. Brusis, "European Union Enlargement and the Europeanisation of Eastern Europe: Research Puzzles and Policy Issues". *Patterns of Europeanisation in Central and Eastern Europe*, sud. Z. Mansfeldova, V. Sparschuh ir A. Wenninger. Hamburg, Kraemer, 2005; P. J. Kubicek, "International Norms, the European Union, and Democratization: Tentative Theory and Evidence". *The European Union and Democratization*, sud. P.J. Kubicek. London, Routledge, 2003; F. Schimmelfennig ir U. Sedelmeier, *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. London, CUP, 2005.

¹¹ M. Braun, Understanding Klaus: The Story of Czech Eurorealism. EPIN Working Paper No.26, 2009 <https://www.ceps.eu> [žiūrėta 2010-04-18]; P. Kopecky, An Awkward Newcomer? EU Enlargement and Euroscepticism in the Czech Republic. *European Studies* 20, 2004. <http://www.ingentaconnect.com/content/rodopi/es/2004> [žiūrėta 2009-09-10]; N. Galina, Political Elites in Eastern Central Europe: Paving the Way for "Negative Europeanisation". *Contemporary European Studies*, 2007. http://www.ces.upol.cz/images/pdf_gallina.PDF [žiūrėta 2009-10-17]; S. Riishoj, Europeanization and Euroscepticism:

tokie autoriai kaip P. Taggart, A. Szczerbiak, P. Kopecky, Cas Mudde, Chris Flood ir kiti.¹² Remiantis jų pateikiamais aiškinimais suformuojamos darbinės definicijos ir išryškunami euroskepticizmo apraiškų kriterijai. Skirtingos ir nevienalytės, nors ir tiriamas tas pats reiškinys, į Vidurio ir Rytų Europos regiono valstybių politinio elito euroskepticizmą orientuotos studijos yra atliktos daugelio autorių, tarp žymiausių galima paminėti A. Szczerbiak, Agnes Batory, Nick Sitter, P. Kopecky, James Hughes, Karen Henderson ir kt.¹³ Dauguma minėtų autorių darbų tiria euroskepticizmą ir/arba europeizaciją bendrai Vidurio ir Rytų Europos regiono valstybėse, be to, šie darbai dažniausiai apima laikotarpį prieš narystę ES ir maža dalis darbų – pirmuosius narystės metus. Kita vertus, retais atvejais kreipiamas dėmesys į tai, kad europeizacija nėra neišvengiamas procesas, kuris išvien gali paveikti visas politinio spektro partijas, nes jos gali atsakyti į europeizacijos daromą spaudimą, t.y. kad vykstantys procesai gali būti nesuderinami su partijų funkcionavimu, strategijomis ir ideologija.

Darbo tikslas yra ištirti, ar Čekijos politinio elito–Pilietinės demokratijos partijos europeizacija stojimo į ES ir narystės ES laikotarpiu įtakojo partijos euroskepticizmo kaitą. Kitaip tariant, atlikti partijos prisitaikymo prie politinio ir organizacinio lygmens pasikeitimų analizę, turint omenyje tai, kad politinių partijų europeizacija arba priešingas jai procesas pasireiškia per partijų reakciją į vykstančius aplinkos pasikeitimus.

Tyrimo tikslui pasiekti, keliami tokie *darbo uždaviniai*:

Experiences from Poland and the Czech Republic, *Nationalities Papers* 35, 2007. www.cepsr.com/dwnld/riihshoj.doc [žiūrėta 2009-10-15]; F. Schimmelfennig, "Strategic Calculation and International Socialization: Member Incentives, Party Constellations, and Sustained Compliance in Central and Eastern Europe". *International Organization* 59, 2005 ; A. Gheciu, "Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the "New Europe"". *International Organization* 59, 2005; M. Baun, The Europeanization of Czech Politics: The Political Parties and the EU Referendum. *JCMS* Vol. 44, No. 2, 2006; B. Petrovic ir E. Solingen, Europeanization and Internationalization: The Case of the Czech Republic. *New Political Economy*, vol. 10, No. 3, 2005.

¹² P. Taggart, A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary West European Party Systems. *European Journal of Political Research*, No. 33, 1998; P. Taggart ir A. Szczerbiak, Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, vol.43, no.1, 2004; A.Szczerbiak ir P.Taggart (sud.), *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol.1/2, Oxford, 2008; P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002; C. Flood, *Euroscepticism: A Problematic Concept*. UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference, Queen's University Belfast, 2002. <http://www.mendeley.com/research/euroscepticism-problematic-concept> [žiūrėta 2009-10-18].

¹³ A. Szczerbiak, „Opposing Europe or Problematizing Europe? Euroscepticism and „Eurorealism“ in the Polish Party System“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. sud. A.Szczerbiak ir P.Taggart Vol.1, 2008; James Hughes, Gwendolyn Sasse, Claire Gordon, Saying 'Maybe' to the 'Return to Europe': Elites and the Political Space for Euroscepticism in Central and Eastern Europe. *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002; P. Kopecky, An Awkward Newcomer? EU Enlargement and Euroscepticism in the Czech Republic. *European Studies* 20, 2004. <http://www.ingentaconnect.com/content/rodopi/es/2004> [žiūrėta 2009-09-10]; K. Henderson, Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and party systems in Central and Eastern Europe, 2002. <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Henderson.pdf> [žiūrėta 2009-05-10]; A. Batory, "Euroscepticism in the Hungarian Party System: Voices from Wilderness". *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. sud. A. Szczerbiak ir P. Taggart, Vol.1, Oxford University Press, 2008.

- apžvelgti ir kritiškai įvertinti euroskepticizmo teorinius aspektus ir remiantis egzistuojančių euroskepticizmo interpretacijų analize suformuoti darbe naudojamų sąvokų apibrėžimus, kurie padėtų atlikti Čekijos politinio elito euroskepticizmo identifikavimą ir klasifikaciją;
- pristatyti europeizacijos teorinę koncepciją ir ją pritaikyti europeizacijos poveikio Čekijos politinio elito-Pilietinės demokratijos partijos-euroskepticizmo kaitai tyrimui;
- identifikuoti ir įvertinti Čekijos politinio elito-Pilietinės demokratijos partijos ir jos buvusio lyderio V.Klauso- euroskepticizmo kilmę, istorinį kontekstą ir pobūdį;
- įvertinti Čekijos politinio elito europeizaciją, ypatingą dėmesį skiriant europeizacijos poveikiui euroskeptiškosios Pilietinės demokratijos partijos atveju.

Darbo *tyrimo būdai ir metodai*, naudojami visapusei analizei atlikti, yra pirminių (oficialių) ir antrinių (akademinių) šaltinių analizė, viešų pasisakymų, publikuojamų manifestų analizė, taip pat pasitelkiami kiekybiniai ir kokybiniai rinkimų rezultatų, partijų programinių nuostatų analizės rodikliai.

1. Politinio elito euroskepticizmo ir europeizacijos metodologinis kontekstas

1.1. Politinio elito euroskepticizmo teoriniai aspektai

Terminas „euroskepticizmas“ atsirado palyginti neseniai, kaip sąvoka, kilusi iš žurnalistinio, o ne politikos mokslų diskurso. *Oxford English Dictionary*, cituodamas pirmą šios sąvokos panaudojimą 1986 metų *The Times* straipsnyje apie Didžiosios Britanijos premjerę Margaret Thatcher, euroskepticizmą apibrėžia taip, kai „asmuo arba politikas, kuris skeptiškai vertina didėjančio bendradarbiavimo su kitomis Europos Sąjungos narėmis teikiamą naudą ir kuris griežtai pasisako prieš didesnę politinę ir ekonominę integraciją“.¹⁴ Euroskepticizmas dažnai naudojamas kaip bendras, visa aprėpiantis terminas, tačiau iš tiesų apima visiškai skirtingus požiūrius dėl Europos integracijos ir Europos Sąjungos.

Pastarąjį dešimtmetį keletas autorių, tokių kaip Paul Taggart, Aleks Szczerbiak, Petr Kopecky, Cas Mudde ir kiti,¹⁵ stengėsi daug tiksliau apibrėžti euroskepticizmo sąvoką, analizuojant jo apraiškas politinio elito lygmenyje. Minėtų autorių, A. Szczerbiak ir P. Taggart, naudojamas euroskepticizmo apibrėžimas buvo vystomas ir tobulinamas kone dešimtmetį po to, kai P. Taggart 1998 metais atliko pradinį indelį tiksliau apibrėžiant euroskepticizmo sąvoką, kuris gali pasireikšti kaip „sąlyginė (*contingent/qualified*) ir visiška bei kategoriška (*outright/unqualified*) opozicija Europos integracijos procesams“¹⁶. Šiandieninėje Europos integracijos mokslinėje literatūroje vyrauja pastarųjų autorių pateikiama tipologija, naudojama ir šiame darbe, kuri euroskepticizmo sąvoką perskiria į principinę – „griežtajį“ (*hard*) ir sąlyginę – „švelnųjį“ (*soft*). Tai galima jau vadinti tradiciniu euroskepticizmo skirstymu, grindžiamu dvejomis skirtingomis pozicijomis, kuomet „griežtasis“ euroskepticizmas reiškia:

„...principinę politinio elito opoziciją ES ir Europos integracijai, 1) kuomet reikalaujama valstybės narystės ES nutraukimo ir 2) vykdoma politika ES atžvilgiu tolygi visiškam Europos integracijos projekto atmetimui...“¹⁷

¹⁴ Oxford English Dictionary, <http://www.oed.com/> [žiūrėta 2009-09-28]

¹⁵ P. Taggart, A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary West European Party Systems. *European Journal of Political Research*, No. 33, 1998; P. Taggart ir A. Szczerbiak, Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, vol.43, no.1, 2004; A. Szczerbiak ir P. Taggart (sud.), *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol.1/2, Oxford, 2008; P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002; kt.

¹⁶ P. Taggart, A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary West European Party Systems. *European Journal of Political Research*, No. 33, 1998. Psl. 363-388

¹⁷ A. Szczerbiak ir P. Taggart, „Introduction: Researching Euroscepticism in European Party Systems: A Comparative and Theoretical Research Agenda“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol.2. Sud.: A. Szczerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 2

Tokiu atveju, tai reiškia visišką ES ir/arba Europos integracijos idėjų ir tikslų atmetimą. Pritariantieji tokiai pozicijai prieštarautų valstybės narystei ES, arba būtų *prieš* pačiai Europos idėjai, integruojančiai valstybes bet kokia politine ar ekonomine forma.¹⁸ Toks euroskepticizmas nebūtinai yra priskiriamas vien tik „kairiajam“ ar „dešiniajam“ politinio elito spektrui, nes „griežtasis“ euroskepticizmas gali apimti komunistines, socialistines, konservatorių ir neo-fašistų politines partijas. „Griežtasis“ euroskepticizmas dažniausiai pastebimas kaip vieno svarstomo klausimo (*single issue*) anti-ES partijos, kaip pavyzdžiui, *UK Independence Party* Didžiojoje Britanijoje, kuri mobilizuojasi specialiai dėl to, kad mato opoziciją Europai kaip svarbiausią jų visuomenę liečiantį klausimą.¹⁹

Kita vertus, „švelnusis“ euroskepticizmas apibrėžiamas kaip:

„...neprincipinis Europos integracijos ir ES atmetimas, tačiau 1) susirūpinimas dėl vienos ar keleto politikos sričių pasireiškia sąlygine opozicija ES atžvilgiu, arba 2) kuomet „nacionaliniai interesai“ neatitinka esamos ES vystimosi trajektorijos...“²⁰

Taigi, priešingai nei „griežtasis“, „švelnusis“ euroskepticizmas nereiškia visiško principinio Europos integracijos ar ES atmetimo, tačiau kelia abejones dėl atitinkamų ES politikos sričių ir integracijos procesų. Anot autorių, tai leidžia politinei partijai remti ES tokią, kokia ji yra, tačiau atmata bet kokia tolimesnę integraciją.²¹ Literatūroje išskiriamos dvi „švelniojo“ euroskepticizmo formos: paremta vykdoma politika (*policy-based*) ir nacionaliniais interesais. Pirmoji forma apima tokias politines partijas, kurios bendrai gali būti pritariantės ES ir Europos integracijai, tačiau prieštarauja naujų politikų inicijavimui, pavyzdžiui, Euro įvedimui, ES sutarčiai ir pan.²² Derybų dėl narystės atveju, tai gali atsispindėti tam tikrų, nepalankių *acquis communautaire* aspektų kritika ir prieštaravimu. Kita forma, euroskepticizmas paremtas nacionaliniais interesais ir preferencijomis, gali būti apibudinamas, kaip tam tikros retorikos/retorinių veiksmų (*rhetorical action*) naudojimas, stengiantis suteikti *svorio* nacionalinių interesų svarbai bei jų apsaugojimui ES kontekste.²³

Autoriai vėliau performuluoja „griežtojo“ – „švelniojo“ euroskepticizmo perskyrą ir pagrindinį dėmesį teikia politinių veikėjų pozicijai dėl Europos integracijos, o ne pozicijai dėl

¹⁸ P. Taggart ir A. Szczerbiak, Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, vol.43, no.1, 2004. Psl.3

¹⁹ Ten pat.

²⁰ A. Szczerbiak ir P. Taggart, „Introduction: Researching Euroscepticism in European Party Systems: A Comparative and Theoretical Research Agenda“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol.2.* Sud.: A. Szczerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 2

²¹ P. Taggart ir A. Szczerbiak, The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. Sussex European Institute, 2002. <http://www.central.susx.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf> [žiūrėta 2009-09-28].

²² P. Taggart ir A. Szczerbiak, Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, vol.43, no.1, 2004. Psl.4

²³ Ten pat. Psl. 4-5

narystės ES. Taigi, pagrindinis skirtumas tarp „griežtojo“ ir „švelniojo“ euroskepticizmo yra principinė opozicija ES formuojamam Europos integracijos projektui, t.y. kompetencijų perkėlimui į viršvalstybinį ES lygmenį („griežtasis“ euroskepticizmas); ir opozicija ES esamam arba planuojamam vystymuisi, kuris reikštų tolesnį ES kompetencijų praplėtimą („švelnūs“ euroskepticizmas).²⁴

Autoriai pasiūlo priklausomąjį kintamąjį (politinio elito euroskepticizmą) pamatuojančius nepriklausomus kintamuosius: 1) oficialiosios politinių veikėjų/partijų pozicijos, o ne už atitinkamą partiją balsavusiųjų pozicijos; 2) politinių veikėjų vieši pasisakymai, balsavimo parlamente dėl pagrindinių Europos Sąjungos klausimų (sutarčių) rezultatai ir publikuojamos politinio elito/partijų programos ir manifestai.²⁵

Priežastinį ryšį nusako du skirtingi procesai: 1) euroskepticizmas išreiškiamas kaip bendra pamatinė politinio elito/partijos pozicija Europos atžvilgiu (ideologinis-programinis veiksnys) ir 2) kaip politinio elito/partijų varžymasis pasitelkiant Europos projekto klausimą (strateginis-taktinis veiksnys).²⁶

„Griežtojo“ – „švelniojo“ euroskepticizmo samprata, anot P. Taggart ir A. Szczerbiak, buvo sukurta kaip specifinė darbinė definicija, siekiant atlikti pradines, lyginamąsias empirines euroskepticizmo apraiškų Europos partinėse sistemose studijas. Pastaroji tipologija buvo plačiai taikoma bei kritikuojama kitų autorių.²⁷

P. Kopecky ir C. Mudde, kritikuodami „griežtojo“ – „švelniojo“ euroskepticizmo perskyrą, pateikia alternatyvius euroskepticizmo sąvokos apibrėžimus.²⁸ Autorių kritika remiasi dviem argumentais: pirma, kad „švelnūs“ politinio elito euroskepticizmas yra per platus ir apimantis daugybę veiksmų, dėl kurių „toks euroskepticizmo apibrėžimas gali apimti visus veikėjų prieštaravimus Europos Sąjungos vykdomoms politikoms“²⁹; antra, kad pritarimas arba prieštaravimas narystei ES iš dalies negali būti pagrindinis veiksnys, skiriantis „griežtąjį“ euroskepticizmą nuo „švelniojo“.

²⁴ A. Szczerbiak ir P. Taggart, „Introduction: Researching Euroscepticism in European Party Systems: A Comparative and Theoretical Research Agenda“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol.2.* Sud.: A. Szczerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 3

²⁵ A. Szczerbiak ir P. Taggart, „Politics of Euroscepticism in Europe“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol.1.* Sud.: A. Szczerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 9

²⁶ Ten pat. Psl. 9; Taip pat Mark Aspinwall, *Rethinking Britain and Europe: Plurality Elections, Party Management and British Policy on European Integration*, Manchester University Press, 2004 ir N. Sitter, *Opposing Europe: Euro-Scepticism, Opposition and Party Competition*. SEI Working Paper No. 56, Sussex European Institute, 2002. <http://www.susx.ac.uk/units/SEI/pdfs/wp56.pdf> [žiūrėta 2010-04-20]

²⁷ P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002.

²⁸ Ten pat. Psl. 301

²⁹ Ten pat. Psl. 300

Nepaisant to, kad galima išskirti ir tam tikrus trūkumus, susijusius su euroskepticizmo skirstymu į „griežtajį“ ir „švelnųjį“, toks perskyrimas, nors ir problematiškas, gali būti labai naudingas analizuojant ir vertinant politinio elito euroskepticizmą. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad šio darbo antroje dalyje bus identifikuojamos politinio elito euroskepticizmo apraiškos Vidurio ir Rytų Europoje, pagrindinį dėmesį sutelkiant į Čekijos euroskeptiškojo politinio elito identifikavimą ir šių veikėjų euroskepticizmo pobūdžio nustatymą, ir šiuo atveju tinkamesnė yra P. Taggart ir A. Szczerbiak tipologija. Nors P. Kopecky ir C. Mudde pateiktas metodas iš esmės yra skirtas paaiškinti politinio elito pozicijas, autorių pasiūlyta tipologija tinkamesnė vertinant visuomenės/masių požiūrį į Europą.³⁰

P. Kopecky ir C. Mudde išskiria požiūrių priegą į Europą į dvi dalis: nuomonės apie ES ir nuomonės apie Europos integraciją. Tuomet jie perskiria ir šias dvi ašis į: eurofilus (*euromphiles*), kurie pritaria pagrindinėms ES idėjoms neišskiriant bendro suvereniteto (*pooled sovereignty*) ir integruotos rinkos ekonomikos; ir eurofobus (*euromphobes*), kurie oponuoja integracijai, kaip politinio konstrukto rezultatui, arba todėl, kad yra įsitikinę Europos tautų nesuderinamumu.³¹ Tuo tarpu, kitoje ašyje dėl nuomonių apie ES išskiriami ES-optimistai ir ES-pesimistai. Optimistai pritaria esamam ES vystimuisi, pesimistai abejoja ES vystimosi eiga, nauda ir tikslingumu.³²

Kai jau turimi tokie išskirimai, galima identifikuoti atitinkamas pozicijas Europos atžvilgiu. Daugelio žmonių požiūriai, pagal autorių pateikiamą lentelę (žr. žemiau Lentelė nr. 1)³³, gali būti ir šių abiejų skirstymų priežastimi tam tikrais aspektais, todėl reikalinga atlikti klasifikaciją. Pozicijos, kurias identifikuoja autoriai, apima: euroentuziastus (*euromphusiasts*), kurie siekia/pritaria integracijos idėjų įgyvendinimui ir mano, kad ES gerai įgyvendina tikslus; euroskeptikus (*euromphsceptics*), kurie pritaria Europos integracijai, bet nemano, kad ES yra pats tinkamiausias instrumentas šiam tikslui siekti; europragmatistus (*euromphragmatists*), kurie reiškia paramą ES, kaip naudingam jų valstybei/pozicijai instrumentui trumpuoju laikotarpiu, bet nebūtinai remia Europos integraciją; euroatmetėjus (*euromphrejects*), kurie atvirai pasisako prieš ES ir Europos integracijos projektą.³⁴

³⁰ Michael Toomey, „Euroscepticism in Central Europe: A Comparative Analysis at Elite and Mass Level of Poland, the Czech Republic and Slovakia“. Lund University, 2007. www.essays.se/about/euroscepticism/ [žiūrėta 2009-09-10]

³¹ P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002. Psl. 301

³² Ten pat. Psl. 302

³³ Ten pat. Psl. 301

³⁴ Ten pat. Psl. 302-304

Lentelė Nr. 1

EUROPHOBE	EUROPHILE	
EUROPRAGMATIST	EUROENTHUSIAST	EU-OPTIMIST
EUROREJECT	EUROSCEPTIC	EU-PESSIMIST

Šaltinis: P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002.

Apibendrinant, kaip matome iš pastarojo aiškinimo, tokia prieiga yra lankstesnė aiškinant ir detalizuojant skirtingus Europos valstybių visuomenių požiūrius į Europą. P. Taggart ir A. Szczerbiak pateikdami savo išvalgas dėl pastarojo metodo terminologinių problemų, kritikuoja euroskepticizmo termino naudojimą, kai euroskeptiškas požiūris apima ir principinę, ir atsitiktinę Europos integracijos kritikos poziciją, panašios problemos išskiriamos ir dėl euroatmetėjų, europragmatistų bei euroentuziastų požiūrių.³⁵ Todėl šio darbo antroje dalyje bus identifikuojamas politinio elito/partinio lygmens euroskepticizmas stengiantis apjungti autorių P. Taggart, A. Szczerbiak ir P. Kopecky, C. Mudde pateikiamas tipologijas, atlikti politinio elito lygmens euroskepticizmo Vidurio ir Rytų Europoje klasifikaciją, pagrindinį dėmesį sutelkiant į Čekijos Pilietinės demokratijos partijos ir buvusio partijos lyderio Vaclav Klaus euroskepticizmo apraiškų identifikavimą ir vertinimą, kuris atliekamas trečioje darbo dalyje.

1.2. Teorinis politinių partijų ir partinių sistemų europeizacijos modelis

Vyraujantis europeizacijos sąvokos naudojimas siejamas su Europos integracija, aiškinantis šio kompleksiško proceso įtaką: skirtingoms valstybių (ir valstybių narių, ir kandidačių), dalyvaujančių integracijoje, vidaus politikos sferoms, ir struktūroms (pvz.: Europos Parlamentui, Europos politinėms partijoms, Europos Sąjungos politikoms), kuriančioms naujus „Europos“

³⁵ A. Szczerbiak ir P. Taggart, „Introduction: Researching Euroscepticism in European Party Systems: A Comparative and Theoretical Research Agenda“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol.2.* Sud.: A. Szczerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 243

politinius organus.³⁶ Kaip teigia Juergen R. Grote, „europeizacijos diskusijos vyksta dėl vidaus politikos gebėjimo prisitaikyti prie Europos integracijos procesų... Europeizacija yra plati sąvoka, apimanti ne tik skirtingas politikas, bet ir struktūras, institucijas ir organizacijas“.³⁷ Europos integracija susideda iš dviejų savaime susijusių procesų: pirma, politinės galios yra perkeliamos į viršnacionalinį lygmenį tam, kad būtų pasiekti atitinkami politiniai rezultatai; antra, įsteigiamos naujos politinių institucijų struktūros, turinčios vykdomąją, įstatymų leidžiamąją ir teisminę galias. Europos lygmens valdžios institucijų struktūra sukuria aplinką, kurioje valstybių vidaus politikos veikėjai privalo perimti ir vykdyti jos priemones, pritaikydami savo tikslus, strategijas ir funkcines bei organizacines struktūras.³⁸ Nepaisant to, kad europeizacija nėra vienpusiškas politikos nuleidimas „iš viršaus į apačią“, t.y. Europos integracijos procesų įtaka politinių veikėjų poelgiui ir rezultatams, principas, šio darbo paskutinėje dalyje vadovaujamasi būtent tokia logika, darant prielaidą, kad Europos integracija keičia valstybės vidaus politikos sąlygas.³⁹

Europos integracijos poveikis akivaizdus viešojo administravimo sferoje, kur integracijos procesai įtakoja atitinkamai naujo elgesio ir darbų atlikimo pobūdį. Taip pat, pasikeitimai vykdomosios ir įstatymų leidimo valdžios atvejais, kuomet galima pastebėti ribojamą nacionalinių parlamentų veikimo ir iniciatyvų laisvę ir kita. Tikėtina, kad ateityje Europos integracijos ir ES politikų įtaka pasireikš rinkėjų elgsenai, elektorato pasiskirstymui ir naujų susivienijimų tarp partijų ir rinkėjų arba rinkėjų grupių susiformavimui, kas turės įtakos ir pačioms politinėms partijoms ir individualioms Europos valstybių partinėms sistemoms.⁴⁰ Tačiau europeizacija nėra neišvengiamas procesas, kuris išvien gali paveikti visas politinio spektro partijas, nes jos gali atsakyti į europeizacijos daromą spaudimą, t.y. kad vykstantys procesai gali būti nesuderinami su partijų funkcionavimu, strategijomis ir ideologija.

Robert Ladrech pateikia penkias reikšmingas ir tarpusavyje susijusias sritis, kuriose galima įvertinti europeizacijos fenomeno įtaką politinėms partijoms ir jų veiklai ES valstybių narių ir kandidačių kontekste:⁴¹

³⁶ Juergen R. Grote, *Delimiting Europeanization*. Marburg Conference Session Paper, ECPR, 2003. Psl. 4
<http://www.essex.ac.uk/ecpr/> [žiūrėta 2010-01-17]

³⁷ Ten pat.

³⁸ Simon Hix ir Klaus H. Goetz, *Introduction: European Integration and National Political Systems*. *West European Politics* 23 (4), 2000. Psl. 3-9

³⁹ Elisabeth Carter, Kurt R. Luther ir Thomas Poguntke, „European Integration and Internal Party Dynamics“. *The Europeanization of National Political Parties: Power and Organizational Adaptation*, sud. T. Poguntke, Nicholas Aylott, E. Carter, Robert Ladrech ir K.R. Luther, London, Routledge, 2007. Psl. 5-6

⁴⁰ Nicolo Conti, *Domestic Parties and European Integration: The Problem of Party Attitudes to the EU, and the Europeanisation of Parties*. *European Political Science* 6 (2), 2007. Psl. 192-207

⁴¹ R. Ladrech, *Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis*. *Party politics* 8 (4), 2002. Psl. 398-400

1. *Programiniai pasikeitimai (programmatic change)*: partijų programų modifikacijos paveikus Europos integracijai;
2. *Organizaciniai pasikeitimai (organizational change)*: statutų ir organizacinių partijos funkcijų modelių transformacija, atsižvelgiant į Europos lygmens reprezentaciją;
3. *Partinės konkurencijos būdas (patterns of party competition)*: ES klausimas kaip svarbus partijų konkurenciją įtakojantis veiksnys, tiesiogiai siejamas su atsiradusiu susiskaldymu politinėje sistemoje;
4. *Partijos – vyriausybės santykis (party-government relations)*: valdžios atstovų dalyvavimas Europos forumuose gali turėti įtakos jų santyki su „motinine“ partija ir pasireikšti pozicijų dėl atitinkamų klausimų nesuderinamumu;
5. *Santykiai už nacionalinės partinės sistemos ribų (relations beyond the national party system)*: europeizacija gali pasireikšti atsiradus individualių ES valstybių narių ir kandidačių politinių partijų bendradarbiavimui su viršnacionalinėmis/tarptautinėmis partijų organizacijomis.

Išskyrus R. Ladrech pateiktą klasifikaciją, galima sudaryti tris pagrindines europeizacijos poveikio politinėms partijoms ir sistemoms kategorijas: *programiniai aspektai* (įtraukiant partijos retoriką ir rinkėjų mobilizaciją plačiąja prasme), *organizaciniai aspektai* (vidiniai partijos organizacinio pobūdžio pasikeitimai ir bendradarbiavimo formalizavimas su Europos lygmens partijomis) ir *pasikeitimai partinės sistemos formos ir pobūdžio atžvilgiu* (įtraukiant „Europos“ klausimo svarbą galimam tarppartiniam susiskaldymui konkurencijos metu).

Vidurio ir Rytų Europos valstybių, kaip ir Vakarų Europos, partijų *programiniai pasikeitimai* yra aprašomi mokslininkų darbuose, o Europos kontekstas palaipsniui tampa vienu pagrindinių vidaus politikos atramos tašku. Dar prieš ES plėtrą į Vidurio ir Rytų Europos valstybes, šalių kandidačių politiniai elitai atsižvelgdami į ES reikalavimus buvo priversti imtis nepopuliarių sprendimų ir priemonių. Tas pats pasakytina ir apie partijų programas, kurios laipsniškai kito valstybėms vis labiau įsitraukiant į Europos integracijos procesus.⁴² Todėl pagrindinis keliamas klausimas yra: ar Europos reikalų klausimai partijų programose tapo labiau artikuliuojami po įstojimo į ES?

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad *organizaciniai pasikeitimai* naujai prisijungiančiųjų valstybių partijas veikia labiau nei egzistuojančiųjų valstybių narių. Naujas partijų veikėjų sluoksnius

⁴² E. Carter, K.R. Luther ir T. Poguntke, „European Integration and Internal Party Dynamics“. *The Europeanization of National Political Parties: Power and Organizational Adaptation*, sud. T. Poguntke, N. Aylott, E. Carter, R. Ladrech ir K.R. Luther, London, Routledge, 2007. Psl. 9-15

(Europos institucijų atstovai, lobistai ir t.t.) vidutiniu laikotarpiu sieks svarbesnių pozicijų partijos vadovybėje.⁴³ Dar daugiau, tai gali sąlygoti struktūrinius partijos pasikeitimus. Tokiu atveju „europietiškas“ elitas savo dispozicijoje turėtų formalių ir neformalių kontaktų ir šaltinių partijos rėmuose tinklą ir kuris atitinkamais atvejais pralenktų vidaus politinio elito galimybes. Dar prieš atsirandant organizaciniams pasikeitimams, nacionalinių politinių partijų lygmenyje gali atsirasti įnirtingos politinės kovos atvejai.⁴⁴ Priešingai nei Vakarų Europos valstybių atveju, negalima teigti, kad trumpuoju ar vidutiniu laikotarpiu Vidurio ir Rytų Europos valstybių partijos intensyviai ir svariai prisidės prie Europos partijų ar partijų organizacijų kūrimo. Šiame kontekste Čekijos Demokratinė piliečių partija yra paradoksalus atvejis, kuri ilgą laiką sprendė bendradarbiavimo su Europos liaudies partijos (EPP) dilemą, o 2009 metais suformavo ir prisijungė prie euroskeptiškosios Europos konservatorių ir reformuotojų grupės (ECRG).⁴⁵

Peter Mair teigia, kad vykstant Europos integracijai, europeizacija turėjo mažai įtakos Vakarų Europos valstybių *pasikeitimams partinės sistemos formos ir pobūdžio atžvilgiu*, ir kad Europos integracija neprivedė prie reikšmingos politinių partijų ir jų konkurencinės aplinkos transformacijos.⁴⁶ Nepaisant to, kad Vidurio ir Rytų Europos valstybių politinės partijos ganėtinai stipriai akcentuoja savo pozicijas ES atžvilgiu, galima preziumuoti, kad pastarasis veiksnys gali sąlygoti pasikeitimus partinėje konkurencijoje. Tačiau kyla klausimas, ar perdėti visuomenės lūkesčiai dėl pagerėsiančių gyvenimo standartų ir politinių kampanijų metu partijų pateikti ekonominių, politinių ir socialinių problemų neatsakingi sprendimų būdų pažadai prieš stojimą į ES galėjo paskatinti naujų stiprių prieš ES nusiteikusių ir maištaujančių partijų susiformavimą. Remiantis tokiu iškelto klausimu, galima tikrinti pateikiamą europeizacijos poveikio metodą.

Remiantis P. Mair ir R. Ladrech, Europos integracija laipsniškai riboja vyriausybių manevrus dėl valstybės politikos klausimų ir taip *de facto* apriboja vidaus politikos konkurencinę aplinką tuo būdu, kad partijos, rimtai norinčios dalyvauti vyriausybės formavime, visų pirma privalo pasiekti konsensą dėl pagrindinės politikos krypties.⁴⁷ Taigi, būdamos ES rėmuose, partijos tampa vyraujančios politinės jėgos dalimi (*mainstream*) ir sunkiai atskiriamos viena nuo kitos, o tai apriboja politinės aplinkos konkurencingumą. Anot P. Mair, vyksta politinio Europos integracijos konteksto depolitizavimas, ir tai gali turėti tiesioginių padarinių klasikinės politinės

⁴³ E. Carter, K.R. Luther ir T. Poguntke, „European Integration and Internal Party Dynamics“. *The Europeanization of National Political Parties: Power and Organizational Adaptation*, sud. T. Poguntke, N. Aylott, E. Carter, R. Ladrech ir K.R. Luther, London, Routledge, 2007. Psl. 9-15

⁴⁴ R. Ladrech, Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party politics* 8 (4), 2002. Psl. 398-400

⁴⁵ ODS. Prague Declaration, 2009. <http://www.ods.cz/en/policy/document/591> [žiūrėta 2009-10-12]

⁴⁶ Peter Mair, The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics* 23 (4), 2000. Psl. 27-29

⁴⁷ Ten pat. Psl. 27-51; R. Ladrech, „Europeanization of Interest Groups and Political Parties“. *Member States of the European Union*, sud. Simon Bulmer ir Christian Lequense. Oxford University Press, 2005. Psl. 317-337

partijos funkcijų atžvilgiu, pavyzdžiui, politinių veikėjų atrankos, rinkimų kampanijų, vadovybės, interesų formavimui ir artikuliuojimui ir t.t.⁴⁸ Politinių klausimų susiaurėjimas ir apribota laisvė veikti gali paskatinti partijas keisti strategijas ir organizacinius metodus, taip pat siekti aktyviau veikti viršnacionalinių sprendimų priėmimo lygmenį, kuriame formuojami kaitą skatinantys impulsai.⁴⁹ Taip R. Ladrech atveda prie pagrindinio europeizacijos ir jos įtakos politinėms partijoms metodo uždavinio – partijų prisitaikymo prie aukščiau minimų politinio ir organizacinio lygmens pasikeitimų analizės, ir teigia, kad politinių partijų europeizacija arba priešingas jai procesas pasireiškia per partijų reakciją į vykstančius aplinkos pasikeitimus.⁵⁰

2. Vidurio Europos valstybių politinio elito klasifikavimas ir identifikavimas

Reikšmingiausias indėlis, siekiant atlikti nuodugnius politinio elito euroskepticizmo apraiškų visoje Europoje tyrimus, yra A. Szczerbiak ir P. Taggart pateikiamos studijos.⁵¹ Remiantis atliktais darbais galima pradėti formuluoti atsakymą į bendrą klausimą, kokia visgi yra euroskepticizmo kilmė ir aplinka Vidurio Europoje. Stengiantis išspręsti pradinę problemą – kaip apibrėžti patį euroskepticizmo reiškinių – šio darbo pirmoje dalyje buvo pateikiama autorių siūloma tipologija, perskirianti politinio elito euroskepticizmą į „griežtąjį“ ir „švelnųjį“.

„Griežtasis“ euroskepticizmas – reiškia principinę politinio elito opoziciją ES ir Europos integracijai, 1) kuomet reikalaujama valstybės narystės ES nutraukimo ir 2) vykdoma politika ES atžvilgiu tolygi visiškam Europos integracijos projekto atmetimui.⁵²

„Švelnusis“ euroskepticizmas - neprincipinis Europos integracijos ir ES atmetimas, tačiau 1) reiškiamas susirūpinimas dėl vienos ar keleto politikos sričių pasireiškia sąlygine

⁴⁸ P. Mair, The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics* 23 (4), 2000. Psl. 48-51; P. Mair, Parties and Party Systems, 2006. Psl. 5-12
http://www.eui.eu/SPS/people/faculty/currentprofessors/pdffiles/mairpdffiles/PM_politicalpartieschapter12.pdf [žiūrėta 2009-10-17]

⁴⁹ R. Ladrech, “Europeanization of Interest Groups and Political Parties”. *Member States of the European Union*, sud. S. Bulmer ir C. Lequense. Oxford University Press, 2005. Psl. 317-337

⁵⁰ R. Ladrech, Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party politics* 8 (4), 2002. Psl. 393-395; R. Ladrech, “Europeanization of Interest Groups and Political Parties”. *Member States of the European Union*, sud. S. Bulmer ir C. Lequense. Oxford University Press, 2005. Psl. 331-333

⁵¹ P. Taggart, A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary West European Party Systems. *European Journal of Political Research*, No. 33, 1998; A. Szczerbiak ir P. Taggart, Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation. Sussex European Institute Working Paper No.36, 2000, www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp36.pdf [žiūrėta 2008-11-15]; P. Taggart ir A. Szczerbiak, Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, vol.43, no.1, 2004; A. Szczerbiak ir P. Taggart (sud.), *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol.1/2, Oxford University Press, 2008;

⁵² A. Szczerbiak ir P. Taggart, „Introduction: Researching Euroscepticism in European Party Systems: A Comparative and Theoretical Research Agenda“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol.2. Sud.: A. Szczerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 2

opozicija ES atžvilgiu, arba 2) kuomet „nacionaliniai interesai“ neatitinka esamos ES vystimosi trajektorijos.⁵³

Toks atskyrimas yra vertingas, nes tampa daug lengviau operacionalizuoti individualias atvejo studijas ne tik ES valstybių narių, bet ir šalių kandidačių atvejais. Minėtasis euroskepticizmo perskyrimas taip pat padeda sugeneruoti ir išaiškinti Vidurio ir Rytų Europos valstybių (ir ne tik jų) euroskepticizmo dinamiką, ypač pasikeitimus derybų dėl stojimo į ES metu. Perskyrimas tarp „griežtojo“ ir „švelniojo“ euroskepticizmo yra itin svarbus tuomet, kai narystė ES tampa mažiau simbolinis reiškinys ir daugiau realios politikos klausimas. Kai tik prasideda derybos dėl stojimo ir yra suformuojamos valstybių vyriausybių opcijos, ES sprendimas sustabdyti derybas būtų laikomas kaip grėsminga politinė klaida, dėl to „griežtojo“ euroskepticizmo šalininkai yra politiškai nepageidaujami ir dažnai atvejais izoliuojami, kaip tai įvyko Slovakijos atveju – kai „griežtasis“ euroskepticizmas jau nuo 1990 metų pasireiškė keletu mažųjų partijų koalicijos formavimo strategijose.⁵⁴ Toks „griežtojo“ euroskepticizmo, kaip priešpriešos ES narystei buvimas, radikaliai pakeitė koalicijų potencialą vystyti derybas dėl stojimo į ES. Tai pastebėtina toje Vidurio ir Rytų Europos valstybių grupėje, kurios derybas dėl stojimo pradėjo 1999 metų pavasarį. Reikšmingos politinės partijos, galinčios formuoti vyriausybinę koaliciją, ir lyderiai, pavyzdžiui, Judėjimo už demokratinę Slovakiją lyderis Vladimiras Mečiaras (po 1998 metų rinkimų pralaimėjimo) ir Rumunijos Socialdemokratų partijos lyderis Ion Iliescu (po 1996 metų rinkimų pralaimėjimo), pradėjo sąmoningai tolti nuo buvusių ekstremistinės politinės kairės ir dešinės koalicijos partnerių, kurie priklausė „griežtojo“ euroskepticizmo kryptčiai ir buvo priešiška nusiteikę ES ir Europos integracijos atžvilgiu.⁵⁵

Kaip teigia A. Szczerbiak ir P. Taggart, euroskepticizmas periferinėms ir vyriausybių koalicijų formavime nedalyvaujančioms partijoms nesudaro jokių kaštų ar praradimų, todėl vienintelis būdas išlikti girdimiems ir matomiems yra „griežtojo“ euroskepticizmo linijos laikymasis.⁵⁶ Kiti autoriai Liesbet Hooghe, Gary Marks ir Carole J. Wilson taip pat pastebi, kad nepriklausymas valdančiajai koalicijai gali prisidėti prie euroskeptiškos pozicijos laikymosi ir teigia, kad ideologinis partijų išsidėstymas politinio spektro radikaloje dešinėje arba kairėje stipriai veikia jų poziciją ES atžvilgiu, nepriklausomai nuo rinkimų rezultatų

⁵³ A. Szczerbiak ir P. Taggart, „Introduction: Researching Euroscepticism in European Party Systems: A Comparative and Theoretical Research Agenda“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol.2.* Sud.: A. Szczerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 2

⁵⁴ K. Henderson, *Euroscepticism or Europhobia: Opposition Attitudes to the EU in the Slovak Republic*, SEI Working Paper No. 50, 2001. Psl. 21 www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp50.pdf [žiūrėta 2009-02-26]

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ P. Taggart ir A. Szczerbiak, *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*. Sussex European Institute Working Paper No. 51, 2002. <http://www.central.susx.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf> [žiūrėta 2009-09-28].

ar dalyvavimu vyriausybinių koalicijų formavime.⁵⁷ Pagrindinė problema yra atskirti priežastį nuo rezultato. Vidurio Europoje, Slovakijos ir Rumunijos mažesniųjų euroskeptiškų partijų atvejais, pastarųjų pozicija ES atžvilgiu buvo ta priežastis, lėmusi jų pasitraukimą iš vyriausybių, nes tarp pagrindinio politinio elito vyravo konsensusas dėl užsienio politikos, t.y. ES narystės pasiekimo. Galima daryti prielaidą, kad „griežtojo“ euroskepticizmo pozicijos besilaikančios partijos yra neištraukiamos į Europos integracijos projektą. Kita vertus, galima manyti, kad būtent „griežtojo“ euroskepticizmo linijos laikymasis yra rezultatas to, kad radikalsios politinės partijos nusiteikusios prieš ES projektą buvo pastoviai neištraukiamos į vyriausybių koalicijas.⁵⁸

Kaip jau buvo minėta pirmoje šio darbo dalyje aptariant euroskepticizmo teorinį kontekstą, „švelnūs“ euroskepticizmas yra ganėtinai plati kategorija, apimanti ir valstybių vyriausybėse dominuojančias partijas, pasisakiusias už narystę ES (pvz.: Vengrijos Fidesz partija vadovaujama Viktoro Orbano arba Čekijos Pilietinės demokratijos partija vadovaujama tuometinio jos lyderio Vaclavo Klausos), ir radikalias partijas (pvz.: Čekijos Respublikonų partija, Didžiosios Rumunijos partija, Slovakijos Nacionalinė partija).⁵⁹ Tačiau iškyla problema, nes Didžiosios Rumunijos partija ir Slovakijos Nacionalinės partija buvusių koalicijų partnerių buvo laikomos „nekoalicinėmis“, turint omeny, kad jų įtraukimas į koalicijas turėti neigiamų padarinių valstybių stojimui į ES.⁶⁰

Kita vertus, kaip jau buvo aptarta pirmoje šio darbo dalyje, pirmieji politinio elito euroskepticizmo skirstymo į „griežtąjį“ ir „švelnųjį“ kritikai Petr Kopecky ir Cas Mudde analizavo Vyšegrado ketveriukės (Čekijos, Vengrijos, Lenkijos ir Slovakijos) politinių partijų pozicijas.⁶¹ Autoriai pasirinko analizuoti „išsklaidytą“ (*diffuse*) ir „specifinę“ (*specific*) politinių partijų paramą Europos integracijos projektui. Pirmasis skirstymas suprantamas kaip parama bendroms Europos integracijos idėjoms, kuriomis grindžiama ES, o tuo tarpu antrasis pažymi paramą bendrai Europos integracijos praktikai, t.y. tokiai ES, kokia ji yra ir toliau vystosi.⁶² P. Kopecky ir C. Mudde sukūrė keturių langelių matricą, kuri buvo pristatyta ir aptariama pirmoje šio darbo dalyje.

⁵⁷ L. Hooghe, G. Marks ir C.J. Wilson, Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration? *Comparative Political Studies* 35, 2002. Psl. 965-989 <http://cps.sagepub.com/cgi/content/35/8/965> [žiūrėta 2009-09-18]

⁵⁸ K. Henderson, Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and party systems in Central and Eastern Europe, 2002. <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Henderson.pdf> [žiūrėta 2009-05-10]

⁵⁹ P. Taggart ir A. Szczerbiak, The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. Sussex European Institute, Working Paper No. 51, 2002. <http://www.central.susx.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf> [žiūrėta 2009-09-28].

⁶⁰ K. Henderson, Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and party systems in Central and Eastern Europe, 2002. <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Henderson.pdf> [žiūrėta 2009-05-10]

⁶¹ P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002.

⁶² Ten pat. Psl. 300

Remiantis A. Szczerbiak ir P. Taggart bei P. Kopecky ir C. Mudde pasiūlytais skirstymais, galima sukonstruoti bendrą Vyšegrado valstybių politinių partijų keturių tipų pozicijų lentelę (žr. žemiau – Lentelė Nr. 2). Toks klasifikavimas bendrai Vidurio ir Rytų Europos valstybių analizei turi didesnę privalumą, negu pastangos skirstyti tas pačias partijas vien tik į „griežtojo“/ „švelniojo“ tipus, nes pasinaudojama ne tik teoriniu modeliu, bet ir subjektyviu individualių partijų užimamų pozicijų ideologiniu ir vykdomos politikos atžvilgiu vertinimu. Pavyzdžiui, euroentuziastiškų partijų grupę, kurios yra ir eurofiliškos dėl Europos integracijos, ir ES-optimistiškos Europos Sąjungos atžvilgiu, sudaro partijos sulaukiančios pusę ar net daugiau Vyšegrado valstybių rinkėjų balsų. Tai sutampa su Vyšegrado valstybių visuomenių bendra pozityvia nuomone apie narystę ES vertinimu.⁶³ Kitoje grupėje, Slovakijos Nacionalinė partija ir Čekijos Respublikonų partija, kurias A. Szczerbiak ir P. Taggart klasifikuoja kaip „švelniojo“ euroskepticizmo partijas, autorių P. Kopecky ir C. Mudde yra priskiriamos euroatmetėjų grupei, kartu su „griežtojo“ euroskepticizmo Čekijos Bohemijos ir Moravijos komunistų partija ir Vengrijos Teisingumo ir gyvenimo partija, kurios yra ir eurofobės ir ES-pesimistės.

Lentelė Nr.2

		PARAMA EUROPOS INTEGRACIJAI	
		Eurofilai	Eurofobai
PARAMA EUROPOS SAJUNGAI	Eurooptimistai	<p align="center"><u>Euroentuziastai</u></p> Piliečių platforma (Lenkija) Demokratinis kairiųjų aljansas (Lenkija) Laisvės sąjunga (Lenkija) Lenkijos valstiečių partija (S) Vengrijos demokratinis forumas Vengrijos socialistų partija Laisvųjų demokratų aljansas (Vengrija) Fidesz (Vengrija) (S) Čekijos socialdemokratų partija Krikščionių demokratų sąjunga (Čekija) Laisvės sąjunga (Čekija) Slovakijos demokratų koalicija Kairės demokratų partija (Slovakija) Vengrijos koalicijos partija	<p align="center"><u>Europragmatistai</u></p> Nepriklausomų smulkiųjų žemdirbių partija (Vengrija) (S) Judėjimas už demokratinę Slovakiją (S)

⁶³ Eurobarometer, Standart EB 72, 2009. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_en.htm [žiūrėta 2010-05-12]

Europesimistai	<u>Euroskeptikai</u>	<u>Euroatmetėjai</u>
	Solidarumo rinkimų akcija (Lenkija) Teisės ir teisingumo partija (Lenkija) (S) Pilietinės demokratijos partija (Čekija) (S) Krikščionių demokratų judėjimas (Slovakija) (S)	Lenkijos šeimų lyga (H) Respublikonai (Čekija) (H) Bohemijos ir Moravijos komunistų partija (Čekija) (H) Slovakijos nacionalinė partija (S)

Šaltinis: P. Taggart ir A. Szczerbiak, The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. Sussex European Institute Working Paper No. 51, 2002. <http://www.central.susx.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf> [žiūrėta 2009-09-28]; P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002.

Žymėjimas: (S) – „švelnūs“ euroskepticizmas; (H) – „griežtasis“ euroskepticizmas

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tokia konstruojama keturių tipų matrica įveda dar dvi visiškai priešingų pozicijų politinių partijų grupes, iš kurių dauguma A. Szczerbiak ir P. Taggart yra klasifikuojamos kaip „švelniojo“ euroskepticizmo partijos. Tai būtų, pirma, europragmatistų grupė, kuri yra eurofobiška Europos integracijos atžvilgiu, tačiau ES-optimistiška ir palaikanti narystę ES; ir, antra, euroskeptiška grupė, esanti eurofiliška bendrai Europos integracijos idėjai, bet ES-pesimistiška Sąjungos vystimosi eigai, nauda ir tikslingumu. Sukonstruoto modelio pagalba galima atskirti euroskeptišką centro-kairės Čekijos Pilietinės demokratijos partiją nuo europragmatiškųjų Vengrijos Nepriklausomų smulkiųjų žemdirbių partijos ir Judėjimo už demokratinę Slovakiją, kai pastarosios trys politinės partijos A. Szczerbiak ir P. Taggart išvien priskiriamos „švelniojo“ euroskepticizmo linijai. Remiantis K. Henderson teigimu, kad A. Szczerbiak ir P. Taggart „švelnūs“ euroskepticizmas prilygsta P. Kopecky ir C. Mudde euroskeptiškumui,⁶⁴ Čekijos Pilietinės demokratijos partijos klasifikavimas, lyginant abiejų metodų pateiktus vertinimus, sutampa. Toks sutapimas nulemtas dar ir dėl to, kad P. Kopecky ir C. Mudde atliktas vertinimas atliktas dar iki Čekijos įstojimo į ES, todėl partija bendrai priskiriama prie eurofiliškų, kuomet nepriklausant Sąjungai dar nėra didelio pagrindo atsirasti skepticizmui dėl to kaip Europos integracijos projektas yra vykdomas. Todėl šiuo atveju tikslesnis būtų partijos priskyrimas „švelniajam“ euroskepticizmui pagal A. Szczerbiak ir P. Taggart tipologiją. K. Henderson taip pat bando sulygtinti ir kitus A. Szczerbiak, P. Taggart (1) ir P. Kopecky, C. Mudde (2) išskiriamus terminus: *proeuropiečius* (1, kurie netelpa į „griežtojo“/ „švelniojo“ euroskepticizmo ribas) prilygina *euroentuziastams* (2); „švelnūs“ euroskepticizmas (1) - *euroskeptikai* (2); „griežtasis“ euroskepticizmas (1) – *euroatmetėjai* (2); *apgaulingi*

⁶⁴ K. Henderson, „Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and Party Systems in Central and Eastern Europe“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol.2*. Sud. A. Szczerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 119

eurofilai („*phoney Europhile*“ -K.Henderson terminas) – *europragmatistai* (2).⁶⁵ Europragmatistai gali reikšti paramą ES dėl strateginių vidaus politikos prižasčių, tokių kaip atsakomybė prieš rinkėjus, neturint jokių kitų platesnių tikslų dėl Europos integracijos. Pavyzdžiui, mažos ir naujai atkūrusios nepriklausomybę valstybės nacionalistinei partijai narystė ES gali būti reikalinga dėl statuso pripažinimo tarptautiniame lygmenyje – suverenios lygybės pripažinimas yra būtinas savo legitimumui užtikrinti. Panašiai galima vertinti ir agrarinių partijų paramą ES, nes Sąjungos pasiūlytų subsidijų būtų sunku atsisakyti. Tokios aplinkybės gali paaiškinti Judėjimo už demokratinę Slovakiją ir Vengrijos Nepriklausomų smulkiųjų žemdirbių partijos europragmatizmą.

Ironiška, kaip teigia R. Tiersky, kad skirtumą tarp euroskeptikų ir europragmatistų galima išvelgti vertinant ne jų požiūrį į Europą, bet į Jungtines Amerikos Valstijas.⁶⁶ Euroskeptikai – tokie kaip Vaclavas Klausas Čekijoje – kritikuodami Europos integracijos projektą, Vakarų Europos kontekste, klausia „ar tokia „Europa“ - nepriklausanti nuo JAV „europietiška Europa“ siekianti vykdyti savo naujus kontinentinius interesus – nėra istorinė kvailystė“⁶⁷. Toks požiūris netaikytinas europragmatistams, kurie labiau linkę akcentuoti savitą kultūrinį uždarumą ir užsienio politiką nukreiptą prieš JAV kaip Rytų Europos išskirtinumą.⁶⁸

Kas nulemia paramą Europos integracijai ir ES – partijų strategija ar ideologija – yra pagrindinis P. Kopecky ir C. Mudde nagrinėjamas probleminis klausimas. Anot jų, strategija ES klausimų atžvilgiu gali turėti menką poveikį prisiimtai pozicijai, o ideologiją įvertina kaip pagrindinį paramą lemiantį veiksni. Toks teiginys remiasi autorių atliktu stebėjimu, kad Vyšegrado valstybių partijos gali keisti savo poziciją iš euroentuziastiškos į euroskeptišką ir atvirkščiai, tačiau jų pozicijos negali kisti europragmatikų ir euroatmetėjų kategorijų atžvilgiu.⁶⁹ Taigi, strategija gali sąlygoti partijų paramos ES pobūdžio kaitą, atsižvelgiant į partijos poziciją partinėje sistemoje, arba partijos nusistatymą atitinkamų ES vykdomos politikos procesų atžvilgiu. Tuo tarpu giliai išsisknijusi ideologinė pozicija determinuoja partijos požiūrį į Europos integracijos projektą.

⁶⁵ K. Henderson, „Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and Party Systems in Central and Eastern Europe“. *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol.2*. Sud. A. Szerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 119

⁶⁶ Ronald Tiersky, „Introduction: Euro-skepticism and „Europe““. *Euro-skepticism. A Reader*, sud. R. Tiersky. Oxford, Rowman&Littlefield, 2001. Psl. 1-6

⁶⁷ Vaclav Klaus, „The Nation-State as a Building Block of European Integration“, Speech at Zavikon Conference, Prague 1994-06-10. *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*, sud. V. Klaus, Washington DC, Cato Institute, 1997. Psl. 101-104

⁶⁸ K. Henderson, Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and party systems in Central and Eastern Europe, 2002. <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Henderson.pdf> [žiūrėta 2009-05-10]

⁶⁹ P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002. Psl. 319

Kita vertus, stengiantis atsakyti į klausimą, kas įtakojo Vidurio ir Rytų Europos valstybių euroskepticizmo apraiškas – valstybių partinių sistemų pobūdis ar Europos integracijos poveikis valstybių partinių sistemų vystimosi eigai – reikėtų išskirti du skirtingus postkuministinio laikotarpio periodus. Pirmasis būtų pasirengimo derybų dėl stojimo į ES periodas iki derybų pradžios 1998 metais, ir antrasis, derybų periodas iki ES plėtros 2004 metais.

Pirmojo periodo metu valstybių partinių sistemų darbotvarkėse pasireiškė stiprus „sugrįžimo į Europą“ akcentas, turėjęs didelę simbolinę reikšmę. Prisijungimas prie ES reiškė ne tik galutinį išėjimą iš sovietinės aplinkos, bet ir kaip priemonė, kiek galima greičiau atsidurti ten, kur valstybės turėjo priklausyti, jei nebūtų įvykusi Sovietų okupacija. „Sugrįžimas į Europą“ buvo pagrindinis 1990 metais vykusių rinkimų Čekoslovakijoje šūkis, o čekams, laikiusiems save klestinčiais ir politiškai pažengusia visuomene, ypatingai po 1993 metų, kuomet Čekijos trys aplinkinės kaimynės priklausė Bendrijai, sugrįžimas buvo itin svarbus ir narystė ES buvo suprantama kaip nulemtas dalykas.⁷⁰

Pastarojo periodo Vidurio ir Rytų Europos valstybių partinės sistemos skirstomos į keturias pagrindines grupes, kurių pobūdį nusako požiūris į narystę ES. Svarbiausiomis „sugrįžimo į Europą“ grupės partijomis buvo laikomos tos, kurios prisidėjo prie komunizmo nuvertimo. Kaip teigia Herbert Kitschelt, pagrindinė to meto partijų konkurencijos ašis buvo rinkos liberalizavimas.⁷¹ Ekonomikos reformų programos ir politinių/socialinių klausimų sprendimo procesai sutapo su ES nustatytais kriterijais trokštančioms narystės valstybėms. Vyriausybių pagrindą sudarė tokios partijos, kurios pagal P. Kopecky ir C. Mudde skirstymą apibūdinamos kaip euroentuziastiškos.⁷² Kita reikšminga to periodo politinių partijų grupė apėmė priešingą pirmajai grupei partijas, kurios pagal H. Kitschelt tarpusavyje konkuravo pasitelkdamos prieš rinkos ekonomiką nustatytomis pozicijomis. Pastarųjų partijų požiūris buvo įvardijamas kaip nacionalistinis, nusistatęs prieš ekonomines reformas ir atsargus Vakarų atžvilgiu, joms sunkiau sekėsi pasiekti narystę tarptautinėse partijų organizacijose.⁷³ Nepaisant to, pastarosios grupės trys reikšmingesnės partijos – Bulgarijos socialistų partija, Rumunijos Socialdemokratijos partija ir Judėjimas už demokratinę Slovakiją – 1995 metais pritarė savo valstybių siekiui įstoti į ES, todėl pagal P. Kopecky ir C. Mudde skirstymą, tokia partijų grupė priklausytų europragmatistams.⁷⁴

⁷⁰ V. Klaus, *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*. Washington DC, Cato Institute, 1997.

⁷¹ H. Kitschelt, The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society* 20 (1), 1992. Psl. 7-50 https://netfiles.uiuc.edu/fesnic/fspub/Kitschelt_1992.pdf [žiūrėta 2009-11-20]

⁷² P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002. Psl. 301

⁷³ H. Kitschelt, The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society* 20 (1), 1992. Psl. 7-50 https://netfiles.uiuc.edu/fesnic/fspub/Kitschelt_1992.pdf [žiūrėta 2009-11-20]

⁷⁴ P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002. Psl. 301

Ideologiniais pagrindais pastarosios grupės partijos nesutapo su Europoje vyraujančiomis nuostatomis, tačiau strategiškai jos norėjo narystės ES.

Kitos dvi grupės partinėse sistemoje buvo mažesnės. Pirmoji iš jų buvo katalikiškos pakraipos ir susidarė iš Slovakijos ir Vengrijos krikščionių demokratų partijų ir Lenkijos krikščionių nacionalinės sąjungos. Pastarosios partijos buvo anti-komunistinės ir todėl priklausė koalicijoms su „sugrįžimo į Europą“ grupės partijomis. Nepaisant to, kad pastaroji grupė buvo įsitikinusi dėl savo valstybių vietos ES, jeigu ne sovietinė okupacija, katalikiškų partijų grupė visgi turėjo ir alternatyvių vizijų dėl savo šalių vystymosi buvus laisvoms bei reiškė tam tikras abejones dėl pasaulietinės ir vartotojiškos pakraipos Vakarų Europos. Todėl pagal P. Kopecky ir C. Mudde, ši grupė priklausytų euroskeptikų blokui.⁷⁵

Paskutinė grupė apima politinio spektro kairės ir dešinės radikalus, kurie būtų priskiriami euroatmetėjams.⁷⁶ Kairės radikalai buvo komunistinės ideologijos neatsisakiusios partijos, priešingai nei tai padarė kitos partijos tapdamos socialdemokratinėmis, todėl ideologiniai skirtumai neleido jungtis prie pastarųjų formuojant vyriausybės koalicijas. Dešinės radikalai reiškė akivaizdžias nacionalistines idėjas.

Antruoju periodu, nuo 1998 metų vyko pasikeitimai ir Europos ir nacionalinių valstybių partinių sistemų darbotvarkėse. Derybų dėl stojimo į ES eigoje sudėtinga Europos integracijos darbotvarkė pradėjo kristalizuotis ir tuo pačiu išaušo Čekijos euroskeptikų, vadinančių save eurorealistais (Pilietinės demokratijos partija)⁷⁷, valanda. Finansiniai interesai siejami su nekilnojamo turto pardavimu, žemės ūkio ir regioninėmis subsidijomis, taip pat laisvu darbo jėgos judėjimu, kurie tapo pagrindiniais į viešumą keliamais klausimais, o taip pat suverenumo ir katalikiškų vertybių klausimai, debatai dėl Europos ateities.⁷⁸ Pastarieji probleminiai klausimai „rado“ savo vietą ir kitų Vidurio ir Rytų Europos valstybių partijų programose ir prisidėjo prie valdančiųjų ir opozicijų politinių varžybų.⁷⁹

Partinių sistemų atveju reikšmingiausios permainos vyko partijų politinių varžybų plotmėje. H. Kitschelt iškelta hipotezė, kad Vidurio ir Rytų Europos partinėse sistemose politinė

⁷⁵ P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002. Psl. 301

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českeho eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]

⁷⁸ Vaclav Klaus, „Process of Transition in Central and Eastern Europe: Its Revolutionary and Evolutionary Part“. Speech at the Third Annual Eastern Europe/Russia Conference, Vail, Colorado, 25 March 1998. <http://www.klaus.cz/clanky/2180> [žiūrėta 2010-01-30]

⁷⁹ N. Sitter, Opposing Europe: Euro-skepticism, Opposition and Party Competition. SEI Working Paper No. 56, 2002. <http://www.susx.ac.uk/units/SEI/pdfs/wp56.pdf> [žiūrėta 2010-04-20]

konkurencija suksis aplink rinkos liberalizavimo ir prieš rinkos ekonomiką nustatytas pozicijas,⁸⁰ palaiapsniui prarado savo svarumą. Pagrindinės Vidurio Europos valstybių partijos persigrupavo arčiau Vakarų demokratijose pripažįstamų politinės konkurencijos aspektų. Ekonominės politikos dešinės politinio spektro partijos, tokios kaip Vengrijos Fidesz, Čekijos Pilietinės demokratijos partija, Lenkijos Solidarumo rinkėjų akcija, vis labiau absorbavo dešiniojo sparno vertybines nuostatas – socialinį konservatizmą ir nacionalizmą. Tokio persiorientavimo padarinys buvo tas, kad nacionalistinis užsispyrimas prasiskverbė į valdančiųjų partijų pozicijas ir pasireiškė kaip euroskeptizmas derybose dėl stojimo į ES.⁸¹ Ekonominės politikos dešiniojo spektro partijos savo euroskeptiškumo apraiškomis sutapo su krikščioniškomis partijomis, pavyzdžiui Slovakijos krikščionių demokratų judėjimu. Prasidėjusios diskusijos dėl krikščioniškų vertybių vietos Europos Konstitucijoje suteikė progą krikščioniškosioms partijoms tvirčiau artikuliuoti savo pozicijas nepaisant ankstesnio suvaržymo kuriant bendrą frontą su liberalų partijomis prieš komunizmo palikimą.⁸²

Vidurio ir Rytų Europos valstybių socialdemokratinės partijos, sekdamos ES valstybių narių socialdemokratinėms partijoms pavyzdžiu, pripažino, kad „Europos Sąjunga yra vienintelis „žaidimas kieme““⁸³ ir atitinkamai perėmė politinius elementus formuojamoms pozicijoms. Taip pat, vertinant Lentelėje Nr. 2 pateikto skirstymo rezultatus, galima daryti prielaidą, kad Vidurio ir Rytų Europos valstybių atveju centro-kairės politinės partijos yra mažiau linkusios artikuliuoti euroskeptiškąją poziciją. Kaip pažymi G. Marks ir C. Wilson kalbėdami apie Vakarų Europos kontekstą, „jeigu nacionaliniu lygmeniu socialdemokratija yra silpna arba sunku ją išlaikyti, Europos integracija gali veikti teigiamai kaip priemonė įtvirtinant socialdemokratinės taisyklės ES rėmuose“.⁸⁴ Taigi, Vidurio ir Rytų Europos šalys, kaip ekonomiškai silpnos, gali paskatinti savo gerovės režimus pasitelkdamos Vakarų Europos standartus ir turėdamos pro-integracines socialdemokratinės partijas.

Vertinant persiorientavimo Vidurio ir Rytų Europos valstybių politinėse sistemose klausimą, viena tampa akivaizdu, kad įvairių formų opozicija Europai pasireiškia būtent dešiniojo

⁸⁰ H. Kitschelt, The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society* 20 (1), 1992. Psl. 7-50 https://netfiles.uiuc.edu/fesnic/fspub/Kitschelt_1992.pdf [žiūrėta 2009-11-20]

⁸¹ K. Henderson, „Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and Party Systems in Central and Eastern Europe“ *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol.2.* Sud. A. Szerbiak ir P. Taggart. Oxford University Press, 2008. Psl. 123

⁸² N. Sitter, Opposing Europe: Euro-skepticism, Opposition and Party Competition. SEI Working Paper No. 56, 2002. <http://www.susx.ac.uk/units/SEI/pdfs/wp56.pdf> [žiūrėta 2009-11-20]

⁸³ G. Marks ir C.J. Wilson, „National Parties and the Contestation of Europe“ *Legitimacy and the European Union: The Contested Polity*, sud. Thomas F. Banchoff ir Mitchell P. Smith, London, Routledge, 1999. Psl. 113-133

⁸⁴ G. Marks ir C. Wilson, The Past in the Present: A Cleavage Theory of Party Response to European Integration. *British Journal of Political Science* 30, 2000. Psl. 443 <http://journals.cambridge.org> [žiūrėta 2010-03-15]

politinio spektro partijų pozicijose ir kad politinės kairės-dešinės vertybinės nuostatos, o ne ekonominiai klausimai lemia euroskepticizmo šiame regione identifikavimą.⁸⁵

3. Čekijos politinio elito euroskepticizmo apraiškos ir reikšmė

Po komunizmo Vidurio ir Rytų Europoje žlugimo 1989 metais, daugelis politikų, mokslininkų ir visuomenės veikėjų vertino Čekoslovakijos, vėliau Čekijos, demokratines tradicijas, politinį stabilumą ir sėkmingas ekonominių reformų programas, kaip reikšmingus veiksnius, galinčius paskatinti valstybės greitą įstojimą į Europos Sąjungą. Šios viltys iš dalies pasiteisino, kuomet Čekija, viena pirmųjų iš Vidurio ir Rytų Europos regiono valstybių, 1997 metais buvo pakviesta deryboms dėl stojimo, kurias valstybė sėkmingai užbaigė 2002 metų pabaigoje. 2003 metų referendume net 77% čekų balsavo teigiamai dėl prisijungimo prie ES ir tai užtvirtino palankų valstybės judėjimą link narystės ES 2004 metais.⁸⁶ Tačiau, nepaisant stabilaus visuomenės ir politinių partijų palankumo prisijungimui prie ES, euroskepticizmo apraiškos Čekijoje buvo akivaizdžiai didesnės nei kitose to laikotarpio šalyse kandidatėse.⁸⁷ Šiame skyriuje analizuojamos Čekijos politinio elito euroskepticizmo kilmė ir pozicijos, išskiriant politinio spektro centro-dešinės Pilietinės demokratijos partijos atvejį.

3.1. Vaclavas Klausas ir Čekijos politinio elito euroskepticizmo iškilimas

1992 metų rinkimai Čekoslovakijoje pateikė visiškai skirtingus rezultatus dviejose nacionalinėse respublikose: Čekijoje į valdžią atėjo Vaclavo Klausas vadovaujama centro-dešinės Pilietinės demokratijos partija, o Slovakijoje kairiojo sparno nacionalistinis Judėjimas už demokratinę Slovakiją. Tai paskatino Čekoslovakijos federacijos skilimą 1993 metų sausio 1 d. į dvi naujas nepriklausomas valstybes: Čekiją ir Slovakiją. Centro-kairės koalicinė vyriausybė Čekijoje, vadovaujama tuometinio Pilietinės demokratijos partijos lyderio Vaclavo Klausas, išlaikė savo įsipareigojimus dėl greitos integracijos su Vakarų Europa, ir galutiniu tikslu – naryste ES. Kita vertus, lyginant su kitais aspektais, pozicijos dėl Europos integracijos buvo nevienareikšmiškos.

⁸⁵ P. Taggart ir A. Szczerbiak, The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. Sussex European Institute Working Paper No. 51, 2002. <http://www.central.susx.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf> [žiūrėta 2009-09-28]; P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002.

⁸⁶ Gallup Europe. Enlargement Poll Monitor Analyses, 2003. <http://www.gallup-europe.be/epm> [žiūrėta 2009-09-20]

⁸⁷ P. Taggart ir A. Szczerbiak, The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. Sussex European Institute Working Paper No. 51, 2002. <http://www.central.susx.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf> [žiūrėta 2009-09-28]; P. Kopecky, An Awkward Newcomer? EU Enlargement and Euroscepticism in the Czech Republic. *European Studies* 20, 2004. Psl. 225-245 <http://www.ingentaconnect.com/content/rodopi/es/2004> [žiūrėta 2009-09-10]

Atsiskyrus nuo mažiau reformas linkusių vykdyti ir geografiškai (bei kultūriškai) vakarietišku slovakų, naujoji Čekijos vyriausybė tikėjosi, kad vykdoma radikali reformų politika įtakos ankstyvą valstybės priėmimą į ES.⁸⁸ Atitinkamai, Vaclavo Klausas vadovaujama vyriausybė pirminiu prioritetu laikė Čekijos integravimąsi į globalią ekonomiką per narystę tokiose tarptautinėse institucijose kaip Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (*Organization for Economic Cooperation and Development*), atidedant formalaus Čekijos prašymo dėl narystės ES terminą iki 1996 metų sausio 23 d ir taip sumažinant regioninio bendradarbiavimo svarbą. Paraleliai, nuo 1992 metų, tuometinis premjeras Vaclavas Klausas ėmėsi laikytis charakteringo euroskeptiko pažiūrų ir nepraleido progos kritikuoti ES dėl vykdomos reguliacinės ir neefektyvios politikos.⁸⁹ Kita vertus, S. Hanley teigimu, tuo metu V. Klausas vadovaujamos Pilietinės demokratijos partijos programoje ar politinių kampanijų metu pastebimas menkas euroskepticizmo apraiškų iškilimas, nes buvo manoma, kad Čekijos dalyvavimas Europos ir tarptautiniame integracijos procesuose yra sąlygotas vidaus politikos reformų progreso.⁹⁰

3.2. Euroskepticizmas Čekijos partinėje sistemoje

Pagal A. Szczerbiak, P. Taggart ir P. Kopecky, C. Mudde duomenis sukonstruotoje Lentelėje Nr. 3 išskiriamos trys euroskeptiškosios Čekijos politinės partijos: radikalios dešinės Respublikonai, kairiųjų Bohemijos ir Moravijos komunistų partija ir centro-dešinės Pilietinės demokratijos partija.

Lentelė Nr. 3

Partija	Politinės pažiūros	Pozicija dėl Europos integracijos
Pilietinės demokratijos partija (ODS)	liberalieji konservatoriai	„švelnusis“ euroskepticizmas
Bohemijos ir Moravijos komunistų partija (KSČM)	komunistai	„griežtasis“ euroskepticizmas
Respublikonai (RMS)	radikalios dešinės populistai	„griežtasis“ euroskepticizmas

Šaltinis: P. Taggart ir A. Szczerbiak, *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*. Sussex European Institute Working Paper No. 51, 2002. <http://www.central.susx.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf> [žiūrėta 2009-

⁸⁸ Sean Hanley, „Embracing Europe, Opposing EU-rope? Party-based Euroscepticism in the Czech Republic“, sud. P. Taggart ir A. Szczerbiak, *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, vol. 1., Oxford University Press, 2008. Psl. 245

⁸⁹ V. Klaus, „The Nation-State as a Building Block of European Integration“, Speech at Zavikon Conference, Prague 1994-06-10. *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*, sud. V. Klaus, Washington DC, Cato Institute, 1997. Psl. 101-104

⁹⁰ S. Hanley, *Party Institutionalisation and Centre-Right Euroscepticism in East Central Europe: The Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic*. 29th ECPR Joint Sessions of Workshops Paper, 2002. <http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Hanley.pdf> [žiūrėta 2010-02-26]

09-28]; P. Kopecky ir C. Mudde, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002.

Čekijos partinėje sistemoje Pilietinės demokratijos partija ir Bohemijos ir Moravijos komunistų partija yra svarbūs politiniai veikėjai, susilaukiantys reikšmingo elektorato palaikymo, kai tuo tarpu radikalūs dešinieji Respublikonai, parlamente veikę 1992-1998 metų laikotarpyje, palaispniui atsidūrė politinės galios užribiuose (žr. Lentelė Nr. 4).

Lentelė Nr. 4

Partija	2002 m. rinkimų rezultatai (proc.)	2006 metų rinkimų rezultatai (proc.)
Pilietinės demokratijos partija (ODS)	24,5	35,4
Bohemijos ir Moravijos komunistų partija (KSČM)	18,5	12,8
Respublikonai (RMS)	0,97	0,1*

Šaltinis: Parliamentary Elections in the Czech Republic - Chamber of Deputies Results Lookup, <http://electionresources.org/cz> [žiūrėta 2010-04-16]

* Balsų skaičius (proc.) pasiektas kartu su Nacionaline partija

Šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas Pilietinės demokratijos partijai, todėl Bohemijos ir Moravijos komunistų ir Respublikonų partijų pavyzdžiai šiuo atžvilgiu įtraukiami tik norint parodyti esamas euroskepticizmo apraiškas Čekijos politinio elito lygmenyje ir tų partijų vietą partinėje sistemoje. Kitame skyriuje, remiantis A. Szczerbiak ir P. Taggart „griežtojo“–„švelniojo“ euroskepticizmo tipologija, apžvelgiami ir vertinami Pilietinės demokratijos partijos požiūriai į Europos integraciją bendrai ir į specifinius valstybės stojimo bei narystės ES aspektus.

3.3. Čekijos Pilietinės demokratijos partijos euroskepticizmo apraiškos ir reikšmė

Pilietinės demokratijos partija užima svarbiausią poziciją Čekijos politinio spektro dešinėje. Partija 1992-1997 metais buvo dominuojanti ir svarbiausia centro-kairės koalicinės vyriausybės dalis, įgyvendinusi daugelį svarbiausių postkomunistinės transformacijos reformų. Nepaisant to, partija patyrė ir pakilimų, ir nuopolių: 1992 metais sulaukusi 32% Čekijos rinkėjų balsų palaikymo, 2002 metais rinkimų rezultatai buvo nedžiuginantys – 24,5% palaikymo, tačiau 2006 metais rinkėjų pasitikėjimas buvo vėl palankus formuoti koalicinę vyriausybę – 35,4% rinkėjų balsavo už šią partiją. Po 1997 metų, net ir sumažėjęs rinkėjų pasitikėjimas bei valdžios praradimas nesutrukdė išlikti stipria centralizuota nacionaline organizacija, turėjusia savivaldybių ir regionų valdžią.

Pilietinės demokratijos partija nuo pat pradžių laikė Čekijos stojimą į ES pagrindiniu valstybės užsienio politikos prioritetu.⁹¹ Ankstyvuju partijos gyvavimo periodu, jos lyderis Vaclavas Klausas išplėtojo savo euroskeptišką *Thatcherite* poziciją pareikšdamas, kad ES yra pernelyg biurokratiška ir ekonomiškai intervenciška institucija, kuri yra pokario Vakarų Europos social- ir krikščioniškosios demokratijos produktas.⁹² Tai buvo bene pirmasis Čekijos politinis diskursas po 1989 metų, kuomet šalis nusprendė su Europos Bendrija kalbėtis tiesiogiai, o ne kaip platesnio geopolitinio konteksto dalimi. Tokia retorika buvo itin reikšminga, nes apėmė ir kritiką egzistuojančioms Vakarų Europos institucijoms, ir pamatinį pasižadėjimą integruotis su Vakarų Europa.

ES, pasirašydama Maastrichto sutartį 1992 metais, anot V. Klausas, tik atitolo nuo tikrųjų ekonominių tikslų vardan nerealių politinių ambicijų sukurti federacinę Europos supervalstybę, galinčią konkuruoti su JAV.⁹³ Dar daugiau, politiškai integruota Europos „valstybė“ paremta bendra valiuta, kaip tikėjo V. Klausas, galėjo neveikti dėl stipraus bendro Europos identiteto nebuvimo, kuris politine prasme reikalingas užtikrinti būtinai perskirstymo politikai tarp vargingesnių ir turtingesnių regionų.⁹⁴ Tokia jo nuomonė buvo pagrįsta skirtinga Vokietijos ir Čekoslovakijos patirtimi po 1989 metų, kuomet buvusi Rytų Vokietija sėkmingai integravosi su Vakarų Vokietija nacionalinio identiteto pagrindais, kai tuo tarpu Čekoslovakijoje čekų ir slovakų tautų tapatybių skirtumai paskatino ekonomiškai ir politiškai integruotos federacijos žlugimą.⁹⁵ Todėl, anot V. Klausas, nacionalinė valstybė turėtų būti tuo pagrindu, kuriuo remiantis Europos integracija eitų teisinga linkme, nes tik ji yra „natūralus“ žmogaus vystimosi produktas ir demokratinio atskaitingumo garantas.⁹⁶ Tolimesnė Europos politinė integracija ir nacionalinio suvereniteto apribojimas, jo įsitikinimu, gali būti įvardintas kaip ES nesiskaitymas su istoriniu atžvilgiu jautriomis Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis kandidatėmis, kurios praeityje patyrė

⁹¹ ODS. Svoboda a Prosperita (Liberty and Prosperity). ODS Election Program, 1992.

http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf [žiūrėta 2010-02-26]; ODS. Svoboda a Prosperita (Liberty and Prosperity). ODS Election Program, 1996. http://www.ods.cz/docs/programy/program_1996.pdf [žiūrėta 2010-02-26]

⁹² V. Klaus, „The Nation-State as a Building Block of European Integration“, Speech at Zavikon Conference, Prague 1994-06-10. *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*, sud. V. Klaus, Washington DC, Cato Institute, 1997. Psl. 101-104

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ V. Klaus, „The Czech Republic and its Integration into European, Political, Security and Economic Structures“. Speech at EU/USA Conference, Prague, 1994-05-13. *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*, sud. V. Klaus. Washington DC, Cato Institute, 1997. Psl. 105-108

⁹⁵ V. Klaus, „European Monetary Union and Its Systemic and Fiscal Consequences“. Speech at New Atlantic Initiative Luncheon, Washington, D.C., 1996. <http://www.klaus.cz/clanky/2096> [žiūrėta 2010-02-26]

⁹⁶ V. Klaus, „The Nation-State as a Building Block of European Integration“, Speech at Zavikon Conference, Prague 1994-06-10. *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*, sud. V. Klaus, Washington DC, Cato Institute, 1997. Psl. 101-104

galingesnių kaimynų viršvalstybinių struktūrų dominavimą.⁹⁷ Be to, didelio masto perėjimas prie Vakarų Europos politinių ir ekonominių struktūrų, o taip pat nacionalinės valiutos panaikinimas, gali privesti prie uždaro cikliško atsilikimo (*cycle of backwardness*), nesudarant galimybės valstybėms pačioms pasirinkti, kokia politika tinkama vietiniams poreikiams, pavyzdžiui, konkurencinė devalvacija.⁹⁸

Nepaisant pastovios kritiškos pozicijos, to laikotarpio Vaclavo Klausio euroskepticizmas gali būti apibūdinamas kaip „švelniojo“ euroskepticizmo retorika. Aptarto periodo metu nei partijos įkūrėjas, nei kiti Pilietinės demokratijos partijos lyderiai nereiškė priekaištų ar abejonių dėl Čekijos narystės ES klausimo. Nebuvo minima ir tai, kad atitinkamos fundamentinės ES institucijos ar Bendrijos teisyno dalys turėtų būti reformuojamos ar atmetamos. Tokia prielaida daroma, įvertinus daugumą pirmųjų Vaclavo Klausio pasisakymų ir darbų, kuriuose jis pristato skeptiškus svarstymus dėl Europos integracijos aspektų, bet jos negali būti laikomos kaip politinės išvados.⁹⁹

Tačiau po valdžios praradimo 1997 metais, Pilietinės demokratijos partija, kaip politinė jėga, išplėtojo žymiai aštresnę ir platesnę euroskeptišką poziciją: detalizuodama kritiką ES institucijų ir Bendrijos teisyno atžvilgiu, pabrėžiant Čekijos „nacionalinių interesų“ svarbos koncepciją. Partijos pozicijos dėl Europos integracijos pasikeitimai iškilo 1999 metų viduryje,¹⁰⁰ o labiausiai tai atsispindėjo 2001 metų partijos atstovo užsienio reikalams Jan Zahradil ir kolegų parengtame „Čekijos eurorealizmo manifeste“.¹⁰¹ Manifeste išsakytos idėjos sutrumpintai buvo pateiktos Pilietinės demokratijos partijos 2002 metų rinkimų programoje.¹⁰²

Lyginant su ankstesniu periodu, Pilietinės demokratijos partija griežčiau kritikavo daugelio Bendrijos teisyne įtvirtinamų politikų, institucijų ir standartų neadekvatų primetimą Vidurio ir Rytų Europos valstybėms, kurioms tai gali pakenkti ilgojo laikotarpio konkurencingumui ir gerovei. Partija tvirtai laikėsi opozicinės kritikos dėl nacionalinio suvereniteto praradimo, didesnių galių suteikimo Europos Parlamentui ir Europos Komisijai ir kvalifikuotos daugumos

⁹⁷ V. Klaus, „The Czech Republic and its Integration into European, Political, Security and Economic Structures“. Speech at EU/USA Conference, Prague, 1994-05-13. *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*, sud. V. Klaus. Washington DC, Cato Institute, 1997. Psl. 105-108

⁹⁸ V. Klaus, „Notes for Davos: Europe 2007“. Plenary Session, Davos 1997. <http://www.klaus.cz/clanky/1704> [žiūrėta 2010-02-26]

⁹⁹ Vaclav Klaus, <http://www.klaus.cz/english-pages/> [žiūrėta 2010-02-26]

¹⁰⁰ V. Klaus, „Commencement Speech at the DePaul University“, Chicago, 1999. <http://www.klaus.cz/clanky/645> [žiūrėta 2010-02-26]; V. Klaus, „Several Remarks on Transition Economies and the European Monetary Union“. The Dow Chemical's Executive Exchange Forum, Le Plaza, Brussels, 1999. <http://www.klaus.cz/clanky/1919> [žiūrėta 2010-02-26]

¹⁰¹ Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českého eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]

¹⁰² ODS. Volebni Desatero ODS (Ten Electoral Commandments of ODS). ODS Election Program 2002. http://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf [žiūrėta 2010-02-26]

balsavimo principo išplėtimo tarp nacionalinių vyriausybių, pabrėžiant, kad tokie politinės integracijos procesai turėtų būti įšaldomi.¹⁰³ Kitiška nuomonė buvo reiškiamą ir dėl Euro, kurio įvedimo klausimas turėtų būti sprendžiamas referendume, teigiant, kad „jei aplinkybės reikalaus, monetarinės politikos instrumentai liks valstybės rankose“.¹⁰⁴ Pilietinės demokratijos partija kritiškai vertino Europos saugumo ir gynybos politikos (ESGP) vystimą kaip papildomą ir nepraktišką priemonę, sumenkinančią NATO vaidmenį.¹⁰⁵ Kritika buvo nukreipta ir į ES regioninės, struktūrinės ir darbo politikų vystimo procesus, kurie riboja laisvą rinką ir buvo siūloma, kad išsiplėtusioje ES būtų atsisakoma Bendros žemės ūkio politikos.¹⁰⁶

Vaclavas Klausas ir partijos kolegos neatmetė to fakto, kad prisijungimo prie ES procesas paskatins Čekijos teisinės sistemos reformas. Bet V. Klausas manymu, Europos Komisija, kaip ir visi biurokratiniai aparatai, siekia išplėsti savo įtaką kuriant subordinuotas nacionalines viešojo administravimo institucijas, grindžiamas hierarchija, darbo stažu ir statusu, o ne skatinant Čekijai reikšmingą verslo kultūros vystimąsi. Atsiradusi praraja tarp viešojo ir privataus sektorių uždarbių ir tai, kad dauguma valstybės tarnautojų tebebuvo parengti sovietinėje aplinkoje, anuometinio partijos lyderio teigimu, neleistų tikėtis greito ir akivaizdaus pagerėjimo viešajame sektoriuje ar teismų sistemoje, nebent tik sumažinus reguliavimo našta.¹⁰⁷

Didžiąją dalimi „Čekijos eurorealizmo manifestas“ ir kiti Pilietinės demokratijos dokumentai sistemiškai detalizavo partijos lyderio pažiūras į ES. Jan Zahradil ir jo kolegų paskelbtame manifeste atsispindėjo dar aštresnė euroskeptiška doktrina dėl ES plėtos proceso ir Čekijos stojimo strategijos. „Čekijos eurorealizmo manifestas“ Europos integraciją apibūdino kaip besikertančių ir nelygių interesų sukūrį, kuriame buvusios galingos Vakarų Europos valstybės narės nematė stipraus plėtos į Vidurio ir Rytų Europą intereso. Europos integracijos tikslas, kaip įvardijama manifeste, nebuvo kuo greitesnis šalių kandidačių prisijungimas, bet esamų valstybių narių proceso panaudojimas siekiant savo naudos ir interesų:

„ES mato šalis kandidates kaip rinką savo produktams ir kaip erdvę savo perteklinio specialistų būrio realizacijai. Šalys kandidatės vertinamos kaip žaliavos ir pigios darbo jėgos

¹⁰³ Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českého eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]; V. Klaus, „The Czech Republic at the Gates of EU”. Speech at the Madrid Business Institute, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/90> [žiūrėta 2010-02-26]

¹⁰⁴ Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českého eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]

¹⁰⁵ Ten pat.

¹⁰⁶ V. Klaus, „The Czech Republic at the Gates of EU”. Speech at the Madrid Business Institute, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/90> [žiūrėta 2010-02-26]

¹⁰⁷ V. Klaus, „European Union and its Enlargement”. Euroinvest Conference, Brussels, 2001. <http://www.klaus.cz/clanky/1272> [žiūrėta 2010-02-26]

šaltinis, taip pat kaip buferinė zona atitverianti nuo iš Rytų ir Balkanų valstybių kylančių politinių ir saugumo grėsmių rizikos.¹⁰⁸

Pilietinės demokratijos partijos nariams tai galėjo reikšti, kad plėtra būtų nukelta į maždaug 2010 metus, suteikiant valstybei narystės pakaitalą su tam tikromis išlygomis, pavyzdžiui, Vidurio Europos šalių gyventojų galimybe įsidarbinti ES valstybėse narėse.¹⁰⁹ Atsiradus spaudimui politinės aplinkos dėl tokios pozicijos, Pilietinės demokratijos partija argumentavo, kad Čekijos stojimo į ES strategija turi būti pagrįsta kokybe ir tinkamomis sąlygomis, o ne įstojimo termino atžvilgiu.¹¹⁰ Numatant tokią narystės atidėjimo galimybę ir baiminantis Čekijos pozicijos sumenkinimo ir nacionalinio suvereniteto apribojimo išsiplėtusioje ES, partija manifeste pateikė keletą priešingų Čekijos narystei ES potencialių scenarijų: dalyvavimas vien tik vieningoje rinkoje per narystę Europos laisvosios prekybos asociacijoje (EFTA) ir Europos ekonominėje erdvėje (EEA) remiantis Norvegijos modeliu, arba per dvišales sutartis su ES, remiantis Šveicarijos modeliu, ir artimesnių sąsajų su Šiaurės Amerikos laisvosios prekybos erdve (NAFTA) galimybės.¹¹¹

Susirūpinimas bendrai dėl galimo suvereniteto praradimo ir Čekijos nacionalinių interesų nepaisymo „Čekijos eurorealizmo manifeste“ buvo siejamas ir su tuo, kad net ateityje Čekija gali būti priversta persvarstyti narystės ES klausimą, dėl galimo ES vertimo vykdyti anti-amerikietišką užsienio politiką ar net panaikinti Benešo dekretus.¹¹²

Benešo dekretų klausimo iškėlimas atspindėjo Pilietinės demokratijos partijos narių anglo-saksiško neoliberalaus euroskepticizmo derinimo su tradiciniu nacionalizmu, nukreiptu prieš Vokietiją, tendencijas. Partija ir jos lyderis nuo 1999 metų akivaizdžiai kritikavo federacinio pobūdžio Europos integracijos vystimąsi, susiedama procesą su dominuojančiu Vokietijos vaidmeniu ir interesais ES.¹¹³ Istorinė Čekijos nacionalizmo retorika įtakojo Pilietinės demokratijos partijos poziciją debatuose dėl ES su politiniais oponentais, o Vaclavas Klausas aiškiai pasakė, kad jo partija nerems stojimo į ES, kol ji neužtikrins Benešo dekretų statuso.¹¹⁴ 2002 metais speciali

¹⁰⁸ Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českeho eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ V. Klaus, „The Czech Republic at the Gates of EU“. Speech at the Madrid Business Institute, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/90> [žiūrėta 2010-02-26]; V. Klaus, „The Eurodebate Today: Liberalizing the European Continent or Re-Regulating It?“ Notes for Humboldt-Universität, Berlin, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/1092> [žiūrėta 2010-02-26]

¹¹¹ Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českeho eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]

¹¹² Ten pat.

¹¹³ Vaclav Klaus, <http://www.klaus.cz/english-pages/> [žiūrėta 2010-02-26]

¹¹⁴ „Vaclav Klaus speaks with The Prague Post“. 2002 <http://www.klaus.cz/clanky/1598> [žiūrėta 2010-02-26]; Vadim Truhachev, „Episode that is capable of ruining the European Union. Germany, Austria and Czech Republic keep

Europos Parlamento komisija patvirtino, kad Benešo dekretai atitinka Europos standartus, todėl partijai atkrito viena pagrindinių kliūčių pritarti narystei ES.¹¹⁵

Po 1999 metų Pilietinės demokratijos partijos pozicija tendencingai kito iš „švelniojo“ į „griežtąjį“ euroskepticizmą, nes partija svarstė Čekijos narystės ES alternatyvas, o partijos lyderis Vaclavas Klausas pateikdavo neįmanomų patenkinti pageidavimų – „griežtojo“ euroskepticizmo bruožas. Nepaisant tokių hipotetinių narystės atmetimo nuomonių, partija reiškė formalų narystės ES išsipareigojimą, todėl Pilietinės demokratijos partija turėtų būti klasifikuojama kaip „švelniojo“ euroskepticizmo.

Po parlamento rinkimų 2002 metais, pasikeitimai Pilietinės demokratijos partijos vadovybėje galėjo sukelti abejonių dėl pozicijos Europos atžvilgiu tvirtumo. Partijos nariams 2002 metų rinkimų rezultatai buvo nedėkingi ir patvirtinantys po 1997 metų valdžios praradimo partijos atlikto vidinio persitvarkymo nesėkmę. Kaltinimai partijos viduje buvo taikomi Vaclavui Klausui, su kuriuo dauguma galingų regioninių partijos organizacijų siejo viltis atgauti rinkėjų pasitikėjimą.¹¹⁶ 2002 metų spalį Vaclavas Klausas paskelbė, kad nekels savo kandidatūros perrinkimui į partijos pirmininko poziciją, o rengsis kandidatuoti į valstybės vadovo postą 2003 metais. Netikėtai, Pilietinės demokratijos partijos kongreso metu Vaclavo Klausas įpėdiniu tapo senatorius Miroslavas Topolanekas, pragmatiškų pažiūrų ir turintis didelį regionų palaikymą politikas. Tuo pačiu metu, Jan Zahradil buvo išrinktas pirmininko pavaduotoju, tačiau pastarasis politikas ir toliau vykdė partijos užsienio reikalų atstovo pareigas, išlaikydamas stiprias „eurorealistiškas“ pažiūras.¹¹⁷ 2003 metų 28 d. trečiuoju uždaro balsavimo parlamente metu Vaclavas Klausas buvo išrinktas Čekijos prezidentu. Prieš 2003 metų referendumą dėl stojimo į ES, vykdomos plačios kompanijos metu Pilietinės demokratijos pozicija buvo nevienareikšmiška ir abejinga – nepaisant to, kad partija ir jos lyderiai M. Topolanekas ir J. Zahradil palaikė prisijungimą prie ES ir kvietė balsuoti „taip“, jiems akivaizdžiai trūko entuziazmo.¹¹⁸ Partija atsitraukė nuo viešos referendumo kampanijos ir surengė vidinę partinės ideologijos konferenciją Europos

arguing over the Beneš decrees“. *East/West Review*, Analytics Agency, 2010. <http://eastwest-review.com/article/episode-capable-ruining-european-union-germany-austria-and-czech-republic> [žiūrėta 2010-02-26]

¹¹⁵ Ten pat.

¹¹⁶ S. Hanley, Party Institutionalisation and Centre-Right Euroscepticism in East Central Europe: The Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic. 29th ECPR Joint Sessions of Workshops Paper, 2002. <http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Hanley.pdf> [žiūrėta 2010-02-26]

¹¹⁷ P. Kopecky, An Awkward Newcomer? EU Enlargement and Euroscepticism in the Czech Republic. *European Studies* 20, 2004. Psl. 225-245 <http://www.ingentaconnect.com/content/rodopi/es/2004> [žiūrėta 2009-09-10]

¹¹⁸ S. Hanley, „A Nation of Sceptics? The Czech EU Accession Referendum of 13-14 June 2003“. *EU Enlargement and Referendums*, sud. A. Szczerbiak ir P. Taggart, *Political Science*, 2005. <http://eprints.ucl.ac.uk/15031/1/15031.pdf> [žiūrėta 2010-02-26]

integracijos atžvilgiu, kurios proklamacijoje teigia, kad ES ateities klausimai yra svarbiau nei pats prisijungimas prie Sąjungos.¹¹⁹

Iš trijų išskiriamų (žr. Lentelė Nr. 3) eurokeptiškų Čekijos politinių partijų Pilietinės demokratijos partija yra aktuali ne tik savo dydžiu ir svarba politinėje sistemoje, bet ir tuo, kad jos pozicija Europos atžvilgiu yra išskirtinė ir ne visi politinio elito euroskepticizmo aiškinimai tinkami minėtos partijos vertinimui. Postkomunistinės transformacijos metu, Pilietinės demokratijos partija buvo dominuojanti ir už reformas pasisakanti politinė jėga Čekijoje. Partija orientavosi ir traukė jaunesnį, turtingesnį, išsilavinusį ir miesto elektoratą, kurių dauguma palankiai vertino narystę ES.¹²⁰ Todėl Pilietinės demokratijos partijos reiškiamas euroskeptiškas pozicija negali būti vertinama kaip atsakas į rinkėjų interesus ir lūkesčius, ar postkomunistinio susiskaldymo padarinius.

Partijos euroskeptiškosios partinės pozicijos aštrėjimą sunkiai paaškina ir partinės sistemos dinamiškumas, ir politinių partijų konkurencija. Būdamas *catch-all* tipo partija, norinti padidinti savo rinkėjų skaičių, ir viena pagrindinių partijų, potencialiai galinti formuoti vyriausybės koalicijas, ji, kaip siūlo analitikai, savo buvimo valdžioje metu turėtų perimti pro-europietišką ar neutralią poziciją, o atsidūrusi opozicijoje – tikriausiai tapti euroskeptiška.¹²¹ Tačiau, Pilietinės demokratijos partija laipsniškai išvystė aukšto lygio euroskeptišką poziciją, kuri, partijai tapus opozicine vyriausybės jėga, tik sustiprino „švelniojo“ euroskepticizmo pobūdžio poziciją, atitoldama nuo kitų centro-dešinės politinių partijų ir iš dalies pakenkdama savo ateities potencialui sudaryti koalicines vyriausybes. Jei išplėstume rinkiminės konkurencijos supratimą, Pilietinės demokratijos partijos euroskepticizmas gali būti interpretuojamas kaip strateginis įrankis, pasitelkiant nacionalinių interesų klausimą ES atžvilgiu, pritraukti didesnę euroskeptiškų centro-kairės pažiūrų Čekijos elektorato dalį.¹²² Tačiau 2002 metų parlamento rinkimų rezultatai parodė, kad daugumai Čekijos balsavimo teisę turinčių rinkėjų Europos integracijos klausimas nebuvo labai svarbus, todėl Pilietinės demokratijos partija sąlyginai patyrė nesėkmę pritraukiant rinkėjų, tapatinančių save su centro-kairės partijomis ar net iki tol palankių Vaclavo Klausio partijai, balsų.¹²³

¹¹⁹ ODS. Když do EU, tak s ODS (When the EU, so and ODS). Party Position Leaflet, 2003.

http://www.ods.cz/docs/programy/leaflet_EU.pdf [žiūrėta 2010-02-26]

¹²⁰ S. Hanley, Party Institutionalisation and Centre-Right Euroscepticism in East Central Europe: The Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic. 29th ECPR Joint Sessions of Workshops Paper, 2002.

<http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Hanley.pdf> [žiūrėta 2010-02-26]

¹²¹ N. Sitter, Opposing Europe: Euro-skepticism, Opposition and Party Competition. SEI Working Paper No. 56, 2002.

<http://www.susx.ac.uk/units/SEI/pdfs/wp56.pdf> [žiūrėta 2010-04-20]

¹²² S. Hanley, Party Institutionalisation and Centre-Right Euroscepticism in East Central Europe: The Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic. 29th ECPR Joint Sessions of Workshops Paper, 2002.

<http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Hanley.pdf> [žiūrėta 2010-02-26]

¹²³ S. Hanley, Europe and the Czech Parliamentary Elections of June 2002. *Opposing Europe Research Network*, 2002.

<http://www.susx.ac.uk/units/SEI/orn/ElectionBriefings/Paper5Czech.pdf> [žiūrėta 2010-04-20]

Atsižvelgus į paminėtus faktus, galima teigti, kad Pilietinės demokratijos partijos „švelnusis“ euroskepticizmas yra vedamas vidinės partinės ideologijos. Tai galima pagrįsti dviem būdais. Pirma, Pilietinės demokratijos partijos lyderiai, ypač Vaclavas Klausas, Jan Zahradil ir Mirekas Topolanekas jau postkomunistinės transformacijos pradžioje buvo neoliberalizmo šalininkai.¹²⁴ Kiti autoriai, G. Marks ir C. Wilson, teigė, kad neoliberalių pažiūrų politikai neigiamai vertino Maastrichto sutarties ES politinės integracijos ir socialinės rinkos aspektus, todėl pastarieji pradėjo reikšti mažesnę paramą tokiai Europos integracijai, kuri apima daugiau nei vieningos rinkos sukūrimą.¹²⁵ Antra, Pilietinės demokratijos partijos euroskeptiškosios pozicijos prisiėmimas atspindėjo vykstančias ilgalaikės centro-dešinės ideologijos paieškas. Pradžioje partija buvo suformuota kaip būtinybė sėkmingai vykdyti postkomunistinę transformaciją, tačiau paskutiniajame XX a. dešimtmetyje dėl sumažėjusios politinės sistemos poliarizacijos partija prarado ideologinį koherentiškumą.¹²⁶ Taigi, euroskepticizmas galėjo paskatinti Pilietinės demokratijos partijos ir jos ideologijos persitvarkymą, apjungiant neoliberalizmą su tradicinėmis nacionalizmo paradigmomis. Politinio spektro centro-dešinės partijos Vidurio ir Rytų Europoje, kaip ir minėta Pilietinės demokratijos partija Čekijoje, susikūrė kaip judėjimai nukreipti prieš buvusią komunistinę tvarką, buvo nepaprastai ideologizuotos ir aiškiai pasisakė už postkomunistinę transformaciją, režimų kaitą ir reformas.¹²⁷

4. Čekijos politinio elito europeizacija

Šioje darbo dalyje siekiama įvertinti europeizacijos poveikį Čekijos politiniam elitui, ypatingą dėmesį skiriant europeizacijos poveikiui euroskeptiškajai Pilietinės demokratijos partijai (ODS). Europeizacijos lygis vertinamas identifikuojant pokyčius programų, partinės organizacijos ir bendrai Čekijos politinės sistemos aspektų atžvilgiu. Atliekant vertinimą orientuojamasi į Čekijos pasirengimo ES narystei ir narystės ES laikotarpį, akcentuojant Pilietinės demokratijos partijos atvejį.

¹²⁴ S. Hanley, The New Right in the New Europe? Unraveling the Ideology of „Czech Thatcherism“. *Journal of Political Ideologies* 4 (2), 1999. <http://eprints.ucl.ac.uk/15080/1/15080.pdf> [žiūrėta 2010-04-20]

¹²⁵ G. Marks ir C. Wilson, The Past in the Present: A Cleavage Theory of Party Response to European Integration. *British Journal of Political Science* 30, 2000. Psl. 443 <http://journals.cambridge.org> [žiūrėta 2010-03-15]

¹²⁶ S. Hanley, The New Right in the New Europe? Unraveling the Ideology of „Czech Thatcherism“. *Journal of Political Ideologies* 4 (2), 1999. <http://eprints.ucl.ac.uk/15080/1/15080.pdf> [žiūrėta 2010-04-20]

¹²⁷ K. Henderson, *Euroscepticism or Europhobia: Opposition Attitudes to the EU in the Slovak Republic*, SEI Working Paper No. 50, 2001. Psl. 21 www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp50.pdf [žiūrėta 2010-02-26]

4.1. Čekijos politinių partijų programinių nuostatų kaita ir Europos integracijos klausimų vaidmens paieškos: Pilietinės demokratijos partijos atvejais

Čekijos politinio elito ir partijų programose ir pareiškimuose Europos ir Europos Sąjungos vaidmuo išskiriamas jau nuo ankstyvųjų Čekijos partinės sistemos vystimosi stadijų, priešingai nei europeizacijos apraiškos partijų organizavimo ir partinių sistemų atvejais, kur užuominos į integracijos procesą atsirado palyginti neseniai.

Jau nuo to laiko, kai Čekija atkūrė nepriklausomybę 1993 metų sausio 1 d. ir dar prieš tai Čekoslovakijoje, Čekijos politinės partijos ir elitas dėsningai naudojo tokius šūkius kaip „sugrįžimas į Europą“ (*back to Europe*), pabrėžiant, kad valstybė yra pasirengusi sugrįžti į Europos valstybių kultūros ir civilizacijos glėbį ir valstybes apjungiančią Europos Sąjungą.¹²⁸ Nepaisant tokių retoriškų Europos išryškinimų, prasidėjusių formalių jungčių tarp Čekijos ir Europos Sąjungos atsiradimo (stojimo sutartis pasirašyta 1993 metais, o valstybės stojimo paraišką Vaclavo Klausio vyriausybė pristatė 1996 metais) bei partijų programose ir elito pareiškimuose užuominų apie Europą formavimosi, iki pat 1998 metų Čekijos parlamento žemųjų rūmų rinkimų, Europos klausimų poveikis partijų programų pasikeitimams buvo menkas ir neakivaizdus, apčiuopiamas tik kaip bendrojo pobūdžio pareiškimai, nes vyraujantys vidaus politikos klausimai buvo susiję su valstybės postkomunistine transformacija.

Po 1998 metų ir ypatingai priešrinkiminiu 2002 metų periodu ES liečiantys klausimai, pavyzdžiui, Čekijos stojimas į ES, tolimesnis ES vystimosi procesas, bendra valiuta, saugumas, socialinės ir finansinės reguliavimo taisyklės, buvo itin dažnai ir plačiai artikuliuojami. Po Čekijos įstojimo į ES 2004 metų pavasarį ir Čekijos parlamento žemųjų rūmų rinkimų 2006 metais pastebimos ES klausimų mažėjimo tendencijos.

Atsižvelgiant į pagrindinių Čekijos vykdomos politikos savybių pokyčius ir jos santykio su Europos integracija atvejus, galima nustatyti kelias sritis, kuriose Europos klausimai, akivaizdžiai pasireiškia partijų programose:

- 1) Prisijungimas ir narystė ES - nors šioje srityje akivaizdžiai buvo svarbus pasirengimo stojimui laikotarpis, tik jis padėjo partijoms nustatyti darbotvarkę laikotarpiui po 2004 metų, taip pat, ir visų pirma prisidėti prie atitinkamų partijų nuomonės suformavimo dėl daugybės užsienio ir ekonominės politikos aspektų. Čia galima nurodyti, kad Čekijos politinės partijos išreiškė bendrą paramą Čekijos narystei

¹²⁸ ODS. Svoboda a Prosperita (Liberty and Prosperity). ODS Election Program 1992.

http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf [žiūrėta 2010-02-26]; ODS. Svoboda a Prosperita (Liberty and Prosperity). ODS Election Program 1996. http://www.ods.cz/docs/programy/program_1996.pdf [žiūrėta 2010-02-26]

Europos Sąjungoje¹²⁹, o didžiausias susirūpinimas kilo dėl referendumo poreikio, norint patvirtinti Čekijos narystę ES.

2) ES ateitis ir Čekijos pozicija ES atžvilgiu – šiuo atveju keletas klausimų suvaidino itin svarbų vaidmenį šalies politinėje arenoje. Pirma, dauguma bendro lygio diskusijų dėl viršnacionalinio ir tarpvyriausybinių ES modelio, kuris buvo iš esmės įkūnytas Europos konstitucijos projekte, įsiliejo į Čekijos politinių partijų pozicijas; antra, diskusijos dėl bendros valiutos įgyvendinimo terminų pasitarnavo kaip įrankis spręsti vidaus ekonominius klausimus; ir trečia, saugumo klausimai, kurie partijų buvo naudojami idant paremti savo eurooptimistiškas ir/arba euroskeptiškas pozicijas, ypač artikuluojant nepriklausomos Europos saugumo ir gynybos politikos formavimo poreikį ir JAV vaidmenį užtikrinant Europos saugumą ir gynybą.¹³⁰

3) ES struktūriniai fondai – visos, be jokios išimties, Čekijos politinės partijos pabrėžė išteklių pritraukimo galimybių iš įvairių ES fondų svarbą, o Čekijos narystė Europos Sąjungoje reiškė užtikrintą valstybės finansinę naudą. Teigiamas finansinės naudos vertinimas po Čekijos įstojimo į ES išliko, tačiau iškilo efektyvumo klausimas, kaip pritraukti kuo daugiau lėšų iš struktūrinių ES fondų.

4) Galiausiai, įvertinus pagrindines sritis, kai kurios partijos įtraukė ir tokias sferas, kaip, pavyzdžiui, nediskriminavimo ir lygių teisių užtikrinimo ir kitas sritis, tačiau joms nebuvo teikiama tokia pati svarba lyginant su anksčiau minėtais atvejais.

Šie keturi punktai gali būti vertinami kaip sudėtinės (*mainstream*) ES įtakos sritys Čekijos politinėms partijoms. Tačiau vertinant europeizaciją, dėmesį kreipti reikia ne į minėtų sričių išskyrimą, o į tai, ar jos įtakojo partijų programų formavimą ir koks yra jų reikšmingumas lyginant su vidaus politikos klausimais. Todėl atsakant į šį klausimą, tikslinga nurodyti atvejį, kuriuo minėti ES klausimai galėjo turėti įtakos partinės programos formavimui. Pasirenkama bene svarbiausia Čekijos politinė partija - Pilietinės demokratijos partija (ODS) - kuri nuolat užima vietas Čekijos

¹²⁹ Išskyrus Čekijos Bohemijos ir Moravijos komunistų partiją ir Pilietinės demokratijos partiją, kurios reiškė atsargią poziciją dėl Europos integracijos vystimosi. Žr. ODS. Když do EU, tak s ODS (When the EU, so and ODS). Party Position Leaflet, 2003. http://www.ods.cz/docs/programy/leaflet_EU.pdf [žiūrėta 2010-02-26]; KSČM. Nadeje pro Českou Republiku (Hope for the Czech Republic). Party Policy Program, 2004. <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2679> [žiūrėta 2010-04-26]

¹³⁰ Manifesto of Czech Eurorealism, (Manifest českého eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]; ODS. Volebni Desatero ODS (Ten Electoral Commandments of ODS). ODS Election Program 2002. http://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf [žiūrėta 2010-02-26]

parlamento žemuosiuose rūmuose nuo pat Čekijos nepriklausomybės atkūrimo. Šio skyriaus tikslas įvertinti partijos paskutinių 2002-2006 metų rinkimų laikotarpio programas.¹³¹

Pilietinės demokratijos partija tradiciškai pirmenybę teikia ekonominiams klausimams nei bet kuriai kitai socialinės arenos sričiai. Partijos liberalias ir konservatoriškas pažiūras suformavo pirmasis partijos pirmininkas Vaclavas Klausas ir kiti partijos vadovybės nariai. Be to, užsienio politikos ir tarptautinės politikos srityse, Pilietinės demokratijos partijos užimama linija atitinka euroskeptiškas arba kaip partijos lyderių dažnai įvardinamas „eurorealistiškas“¹³² paradigmas, taigi akivaizdžiai parodant skeptišką požiūrį į bet kokias pastangas sukurti viršvalstybinius, federacinio pobūdžio subjektus. Pastarieji išvardinti pavyzdžiai gali būti aiškiai matomi pagrindiniuose partijos paskelbtuose dokumentuose ir lyderių pasisakymuose 2000-2001 metais, pavyzdžiui, tuometinio pirmininko Vaclavo Klausas ir partijos atstovo užsienio reikalams Jan Zahradil kalbose bei „Čekijos eurorealizmo manifeste“.¹³³ Nuomonės, išsakytos minėtose kalbose ir dokumente buvo stipriai atsispindėtos ir 2002 metų parlamento rinkimų partijos programoje, kurioje kritikuojama Europos „supervalstybė“ ir bet koks bandymas stiprinti viršvalstybinių institucijų kompetencijas, akcentuojant svarbiausią - nacionalinių valstybių vaidmenį ES.¹³⁴ Pilietinės demokratijos partija taip pat nesutiko su bet kokia kita Europos integracijos vystimosi kryptimi apart ekonominę integraciją. Taigi, nors partija aiškiai rėmė Čekijos narystę ES, jos nuomone, Europos Sąjunga kaip projektas gali būti gyvybingas ir patrauklus tik dėl vystomos ekonominės politikos ir vieningos rinkos kūrimo, tačiau abejones kėlė Europos integracijos projekto tendencijos link viršnacionalinės „supervalstybės“ ir kitų sričių integracija, apimanti politinę ir socialinę sferas.¹³⁵

Tie patys klausimai identifikuojami ir 2006 metų rinkiminėje Pilietinės demokratijos programoje, kurioje aiškiai dominuoja vidaus politikos klausimai bei pabrėžiama nacionalinių interesų svarba vykdant užsienio politiką ES lygmenyje.¹³⁶ Kita vertus, toje pačioje programoje aiškiai teigiama, kad nėra kito būdo, kaip tik toliau tęsti veiksmingą Čekijos narystę ES, tačiau

¹³¹ ODS. Volebni Desatero ODS (Ten Electoral Commandments of ODS). ODS Election Program 2002. http://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf [žiūrėta 2010-02-26]; ODS. Společně pro lepší život (Together for a Better Life). ODS Election Program 2006. <http://www.ods.cz/strana/program> [žiūrėta 2010-02-26]

¹³² Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českého eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]

¹³³ V. Klaus, „Economic and Political Trends in the Czech Republic“, 2000. <http://www.klaus.cz/clanky/148> [žiūrėta 2010-02-26]; Jan Zahradil, „Speech at the 2nd Ideological ODS Conference“, National House, Prague, 2000. <http://zahradil.eu/cze/prispevek.php?ID=13> [žiūrėta 2010-05-10]; Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českého eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf> [žiūrėta 2009-09-20]

¹³⁴ ODS. Volebni Desatero ODS (Ten Electoral Commandments of ODS). ODS Election Program 2002. http://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf [žiūrėta 2010-02-26]

¹³⁵ Ten pat.

¹³⁶ ODS. Společně pro lepší život (Together for a Better Life). ODS Election Program 2006. <http://www.ods.cz/strana/program> [žiūrėta 2010-02-26]

vykdoma politika turi būti „griežtai realistiška, praktiška ir nuosaiki...grindžiama efektyvumu, o ne „korektiškumu““. ¹³⁷ Skirtumas tik tas, kad palyginus su 2002 metų partijos programinėmis nuostatomis, 2006 metų partijos programoje neakcentuojami daugelis prieš ketverius metus svarstytų klausimų, ir daug didesnis dėmesys skiriamas vidaus problemoms spręsti. Be jau minėto nacionalinių interesų apsaugojimo ES lygmenyje, programiniuose nuostatose užsienio politikos atžvilgiu ne kartą yra minimas probleminis Bendros žemės ūkio politikos (BŽŪP) reformų ir saugumo klausimas, kuomet NATO teikiama akivaizdi pirmenybė ir sumenkinamas ES Bendros užsienio ir saugumo politikos (BUSP) ir Europos saugumo ir gynybos politikos (ESGP) vaidmuo. ¹³⁸ Todėl galima teigti, kad Pilietinės demokratijos partijos programinės nuostatos turinio prasme keitėsi nežymiai ir partija bei jos elitas išlaikė stabilią poziciją dėl narystės ES, tačiau „švelniojo“ euroskeptizimo pobūdžio požiūris dėl atitinkamų Europos projekto procesų išliko, t.y. europeizacija neturėjo įtakos Pilietinės demokratijos partijos euroskeptiškų programinių nuostatų kaitai.

4.2. Pilietinės demokratijos partijos organizacinės struktūros europeizacija

Vidiniai partijos organizacijos aspektai europeizacijos kontekste. Kalbant apie narystės Čekijos politinėse partijose mastą, šiuo atveju partijos yra formuojamos daugiau kaip siauros profesionalų komandos, siekiančios organizacinio bendrų veiksmų ir požiūrių sutapimo, todėl masinės narystės idėja yra neakcentuojama. ¹³⁹ Tai reiškia palyginti stipriai centralizuotą vidinį partijos mechanizmą, kuriame svarbus vaidmuo priklauso centriniams partijos veikėjams, taip pat paliekant svarbią vietą „Europos specialistams“. ¹⁴⁰

Tačiau nėra taip paprasta nuspręsti, kokį vaidmenį atlieka Europos politikos specialistai Čekijos Pilietinės demokratijos partijos lygmenyje. T. Poguntke siūlo konceptualų potencialaus europeizacijos poveikio ir galios vidinėje partijos struktūroje pasiskirstymo metodą, apimančią ir formalius, ir neformalius pasikeitimus. ¹⁴¹ Neformalių partijų vidaus sprendimo priėmimo kanalų atžvilgiu, reikia pripažinti - norint suvokti realų Europos specialistų vaidmenį

¹³⁷ ODS. Společně pro lepší život (Together for a Better Life). ODS Election Program 2006.

<http://www.ods.cz/strana/program> [žiūrėta 2010-02-26]

¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ E. Carter, K.R. Luther ir T. Poguntke, „European Integration and Internal Party Dynamics“. *The Europeanization of National Political Parties: Power and Organizational Adaptation*, sud. T. Poguntke, N. Aylott, E. Carter, R. Ladrech ir K.R. Luther, London, Routledge, 2007. Psl. 1-27

¹⁴⁰ Ten pat. Psl. 12-14. Autoriai apibrėžia Europos specialistus kaip Europos Parlamento narius, taip pat nacionalinius politikus susijusius su ES klausimais. Dėl sunkiai prieinamos neformalios Europos specialistų įtakos, skyriuje bus vertinama tik formali Europos Parlamento narių ir nacionalinių partijos politikų, susijusių su ES klausimais, įtaka partijos organizacinei struktūrai.

¹⁴¹ T. Poguntke, N. Aylott, R. Ladrech ir K.R. Luther, The Europeanization of National Party Organizations: A Conceptual Analysis. *European Journal of Political Research* 46, 2007.

būtina nurodyti išsamesnę kokybinę tyrimo analizę. Tačiau akivaizdus duomenų prieinamumo ribotumas, apriboja ir galimybes šiame skyriuje įvertinti neformalių veiksmų įtaką Pilietinės demokratijos partijos procesų kaitai. Todėl susitelkiama daugiausia į formalią partijos struktūrą, kaip aplinką, kurioje gali būti identifikuojamas potencialus europeizacijos poveikis.

T. Poguntke ir kiti bendraautorai apibrėžia keturis potencialaus europeizacijos poveikio aspektus: 1) Europos specialistų vaidmuo apibrėžiamas ir užtikrinamas partijos statute/nuostatose; 2) taisyklėmis sureguliuotas Europos specialistų priėjimas prie partijos narių; 3) išaugusi Europos specialistų priėjimo prie materialių šaltinių galia ir 4) padidėjęs Europos specialistų pranašumas informacijos šaltinių atžvilgiu, lyginant su kitais partijos nariais.¹⁴² Galima daryti prielaidą, kad pirmasis punktas yra reikšmingiausias, nes jo įgyvendinimas gali suponuoti kitų išvardintų aspektų atsiradimą. Čekijos narystė ES prasidėjo nuo 2004 metų gegužės, todėl trukmės atžvilgiu reikšmingos ES specialistų potencialiai proeuropietiškos pozicijos įtvirtinimas partijos kontekste laikas yra gana ribotas. Todėl analizei atlikti dėmesys sutelkiamas į pirmą iš aukščiau išvardytų elementų. Taigi, šiuo atveju tyrime bus vertinamos tik formalios, Čekijos Pilietinei demokratijos partijai atstovaujančių, Europos Parlamento narių ir kitų ES pareigūnų pozicijos, taip pat nacionalinių Europos specialistų užimamos pozicijos Europos reikalų komitetuose Čekijos parlamento Žemuosiuose rūmuose ir Senate.

Konkrečios Pilietinės demokratijos partijos delegatų ES institucijose pozicijos nėra išdėstomos oficialiuose partijos dokumentuose.¹⁴³ Dalis partijos dabar galiojančių taisyklių buvo priimtos dar prieš Čekijos stojimą į ES. Pilietinės demokratijos partijos atveju statute nėra pateikiama aiškaus Europos Parlamento narių vaidmens apibrėžimo, tik tai kad „Partijos Asamblėja... siūlo kandidatus į Čekijos ir Europos parlamentus“¹⁴⁴, „Regioninė Partijos Asamblėja... tvirtina kandidatų į Čekijos ir Europos parlamentus sąrašą“¹⁴⁵, o „Partijos Kongresą sudaro balso teisę turintys... ir Europos Parlamento nariai...“, kuriems suteikiamos kompetencijos spręsti vidinius partijos klausimus¹⁴⁶. 2004-2009 metų laikotarpyje 4 iš 9 į Europos Parlamentą išrinktų partijos narių priklausė partijos Nacionaliniam vykdomajam komitetui, o vienas labiausiai

¹⁴² T. Poguntke, N. Aylott, R. Ladrech ir K.R. Luther, The Europeanization of National Party Organizations: A Conceptual Analysis. *European Journal of Political Research* 46, 2007.

¹⁴³ ODS. Když do EU, tak s ODS (When the EU, so and ODS). Party Position Leaflet, 2003.

http://www.ods.cz/docs/programy/leaflet_EU.pdf [žiūrėta 2010-02-26]; ODS. Equal Chances for All. Programme for the Elections to the European Parliament, 2004. <http://www.ods.cz/en/policy/document/166> [žiūrėta 2010-02-26]; ODS. The Statutes. <http://www.ods.cz/en/party/statutes> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁴⁴ ODS. The Statutes. Article 5 (6). <http://www.ods.cz/en/party/statutes> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁴⁵ ODS. The Statutes. Article 6/7. <http://www.ods.cz/en/party/statutes> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁴⁶ ODS. The Statutes. Article 8. <http://www.ods.cz/en/party/statutes> [žiūrėta 2010-04-20]

euroskeptiškų partijos lyderių, Jan Zahradil (Pilietinės demokratijos partijos frakcijos Europos Parlamente pirmininkas) priklausė partijos Nacionalinei valdybai.¹⁴⁷

2009 metais rinkimuose į Europos Parlamentą Pilietinės demokratijos partijos atstovų skaičius liko nepakitęs, išrinkti 9, o 4 iš jų tebėra partijos Nacionalinio vykdomojo komiteto nariai. Jan Zahradil užima Pilietinės demokratijos partijos frakcijos Europos Parlamente pirmininko poziciją.¹⁴⁸

2002-2006 metų laikotarpyje Čekijos Senato ES reikalų komitetui nepriklausė nei vienas iš Pilietinės demokratijos partijos vadovybės narių.¹⁴⁹ 2006-2010 metų laikotarpiu, 4 iš 10 Senato ES reikalų komiteto narių priklauso Pilietinės demokratijos partijai. Bet tik du iš jų priklauso partijos lyderiams: 2-asis partijos vicepirmininkas Miroslav Škaloud (ES reikalų komiteto narys) ir partijos Nacionalinio vykdomojo komiteto narė Alena Venhodova (ES reikalų komiteto vicepirmininkė), o komiteto pirmininkas Ludek Sefcig yra partijos narys.¹⁵⁰ Galima daryti prielaidą, kad tai tik sustiprina euroskeptiškosios Pilietinės demokratijos partijos poziciją ir leidžia partijos nariams įgyvendinti „eurorealistiškas“ ir anti-federalistines ES atžvilgiu partijos programines nuostatas.¹⁵¹ 2002-2006 metų laikotarpiu Čekijos parlamento žemųjų rūmų Europos reikalų komitete priklausė vienas Pilietinės demokratijos partijos narys, užėmęs ir partijos Nacionalinio vykdomojo komiteto poziciją.¹⁵² Europos reikalų komitete 2006-2010 metais iš 18 parlamentarų 7 priklauso Pilietinės demokratijos partijai,¹⁵³ ir nors 2 partijos atstovai komitete užima vicepirmininkų pozicijas, nei vienas jų nepriklauso partijos vadovybei.¹⁵⁴ Taigi, galima teigti, kad keletas Pilietinės demokratijos partijos elito užimamų pozicijų gali būti tiesiogiai siejamos su Europos reikalų žiniomis ir profesine patirtimi, dar daugiau, jos tik paryškina euroskeptiškojo politinio elito svarbą. Kitų išvardintų ir partijai atstovaujančių parlamentarų ir senatorių narystė ES komitetuose gali būti įvardinta kaip „atsitiktinė“, grindžiama dėl kitų politinių gabumų ir nuopelnų, o ne profesionalia ES praktika. Kita vertus, Čekijos Pilietinės demokratijos partijos atstovų vaidmuo Europos Parlamente, komitetų atžvilgiu, yra ribotas. 2004-2009 metų laikotarpiu tik vienas partijos atstovas pirmininkavo EP Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos komitetui, po 2009

¹⁴⁷ ODS. History of the Party. <http://www.ods.cz/en/party/history> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁴⁸ ODS. People. <http://www.ods.cz/en/people> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁴⁹ ODS. History of the Party. <http://www.ods.cz/en/party/history> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁵⁰ Senate. Parliament of the Czech Republic. Committee on EU Affairs.

http://www.senat.cz/organy/index.php?lng=en&ke_dni=17.05.2010&O=7&par_2=225 [žiūrėta 2010-04-23]

¹⁵¹ ODS. Společně pro lepší život (Together for a Better Life). ODS Election Program 2006.

<http://www.ods.cz/strana/program> [žiūrėta 2010-02-26]

¹⁵² ODS. History of the Party. <http://www.ods.cz/en/party/history> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁵³ Chamber of Deputies. Parliament of the Czech Republic. Committee on European Affairs. <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/sqw/snem.sqw?id=762> [žiūrėta 2010-04-23]

¹⁵⁴ ODS. People. <http://www.ods.cz/en/people> [žiūrėta 2010-04-20]

metų EP rinkimų situacija nepakito - vienas partijos atstovas Europos Parlamente pirmininkauja Delegacijos ES ir Armėnijos/Azerbaidžano/Gruzijos parlamentinio bendradarbiavimo komitetui.¹⁵⁵

Lyginant su pirmaisiais Pilietinės demokratijos partijos gyvavimo metais, Europos specialistų skaičius ir galima įtaka partijos sprendimų procesui išaugo. Tačiau faktas, kad partijos vadovybėje atsirado ES specialistų, nepriklauso nuo narių priklausymo ES institucijoms. Pilietinės demokratijos partijos statusas nenumato ir neapibrėžia Europos Parlamento narių ar su ES reikalais susijusių komitetų narių funkcijų, todėl galima teigti, kad partijos atstovai priklausydami bet kuriai institucijai vadovaujasi programinėmis užsienio politikos nuostatomis, kurios užsienio politikos, tiksliau atitinkamų Europos integracijos procesų atžvilgiu yra euroskeptiškos ir anti-federalistinės, grindžiamos liberaliuoju konservatyvizmu. Todėl kalbant apie galios pasiskirstymą, nėra identifikuojamas potencialus europeizacijos poveikis Pilietinės demokratijos partinei struktūrai, kuri remiasi bendrais veiksmais ir jos atstovai priklausomi nuo ideologiškai tvirto partijos branduolio. Taigi europeizacija neįtakoja euroskeptiškosios Pilietinės demokratijos partijos vidinės struktūros.

Kitas potencialus *europeizacijos poveikis organizacinei Pilietinės demokratijos partijos struktūrai yra per bendradarbiavimą su Europos partijomis*. Jau nuo XX a. paskutinio dešimtmečio Pilietinės demokratijos partija kaip ir kitos Čekijos politinės partijos bandė užmegzti naujus ryšius su Europos partijomis. Partijų vaidmuo buvo vis dėlto daugiau pasyvus, nes jos bandė surasti „savo“ Europos partijas dėl ideologinio artumo ir / arba dėl potencialių privalumų (politinio elito *mokymosi* proceso, tiesioginės ir netiesioginės paramos, aiškesnio savo partijų apibrėžimo).¹⁵⁶ ES plėtra atvėrė kelią pilnavertei Čekijos politinių partijų narystei Europos partijų federacijose ir Europos Parlamento politinėse grupėse. Pilietinės demokratijos partija parodė savo nuosaikų pragmatiškumą suartėjimo su Europos partijomis proceso metu ir vėliau, kaip pavyzdžiui, balansavimas tarp Aljanso už tautų Europą (AEN) ir Europos liaudies partijos (EPP) paskutiniajame XX a. dešimtmetyje, 2006 metais paskelbta bendra deklaracija su Britų konservatoriais formuoti naują Judėjimą už reformas Europoje (MER) ir palikti Europos Parlamento EPP-ED (Europos demokratai) grupę bei naujos Europos konservatorių ir reformuotojų grupės (ECRG) įkūrimas po 2009 metų Europos Parlamento rinkimų.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Europos Parlamentas. Komitetai.

<http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/committeesList.do?language=LT> [žiūrėta 2010-05-10]; ODS. People. <http://www.ods.cz/en/people> [žiūrėta 2010-04-20]; ODS. History of the Party. <http://www.ods.cz/en/party/history> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁵⁶ Nicolò Conti, Domestic Parties and European Integration: The Problem of Party Attitudes to the EU, and the Europeanisation of Parties. *European Political Science* 6 (2), 2007. Psl. 192-207

¹⁵⁷ ODS. A Joint Declaration, 2006. <http://www.ods.cz/en/policy/document/296> [žiūrėta 2010-03-05]; ODS. Prague Declaration, 2009. <http://www.ods.cz/en/policy/document/591> [žiūrėta 2010-03-05]; ODS. History of the Party. <http://www.ods.cz/en/party/history> [žiūrėta 2010-04-20]

1992 metais Pilietinės demokratijos partija tapo Europos demokratinės sąjungos (EDU) nare, kuri apėmė dešimtis Europos centro-dešiniųjų partijų su liberaliomis ir krikščionių demokratų pažiūromis. Partija save identifikavo ir tapatinosi su grupės dešinosiomis jėgomis. Tuometinis partijos lyderis Vaclavas Klausas buvo išrinktas EDU pirmininko pavaduotoju ir ėjo šias funkcijas iki EDU žlugimo 2002 metais. Dauguma EDU priklausiusių partijų suformavo ir tęsė narystę Europos liaudies partijoje (EPP). 2001 metais Pilietinės demokratijos partija tapo pirmąją Čekijos politinę partiją priimta į Tarptautinę demokratų sąjungą (IDU), organizaciją, sujungiančią daugybę konservatoriškų ir liberalių pažiūrų partijų. Dabar jau *buvęs* Pilietinės demokratijos partijos pirmininkas Mirekas Topolanekas 2005-2008 metais ėjo IDU pirmininko pavaduotojo pareigas.

Pagrindinis Pilietinės demokratijos partijos užsienio politikos orientacijos momentas ir kryptis, kuria sekant partija turėtų eiti po rinkimų į Europos Parlamentą, suformuota pasirašant 2003 metų liepos 10 d. taip vadinamąjį Prahos kreipimąsi.¹⁵⁸ Jis buvo pasirašytas trijų partijų: Pilietinės demokratijos partijos, Didžiosios Britanijos konservatorių partijos ir Lenkijos Teisės ir teisingumo partijos (PiS). Dokumente pateikiama alternatyvi Europos projekto programa, kurioje pasirašančios partijos kritikuoja vyraujančias Europos integracijos proceso federalizmo ir centralizacijos tendencijas.¹⁵⁹ Prahos kreipimasis buvo skiriamas visoms dešiniojo politinio spektro partijoms, kurios „bendrų interesų vardan remia Europos integraciją, kaip tarpusavio supratimu ir savanoriškumu grindžiamą bendradarbiavimą tarp suverenių tautų, plėtojant vieningą ekonominę erdvę, bendrą rinką ir laisvą prekybą“¹⁶⁰. Dokumentas turėjo tapti naujos, euroskeptiškos frakcijos Europos Parlamente įkūrimo pagrindu po 2004 m. rinkimų.

Dar prieš Europos Parlamento rinkimus 2004 metais, Didžiosios Britanijos konservatoriai susitarė su centro dešiniųjų EPP-ED frakcija dėl sąlygų, kurioms esant konservatoriai liktų frakcijos nariais ir po rinkimų.¹⁶¹ Šis sprendimas Pilietinei demokratijos partijai reiškė neišvengiamą ėjimą link šios frakcijos ir po rinkimų partija su devyniais atstovais prisijungė prie EPP-ED grupės.

2006 metų birželio 13 d. buvęs Pilietinės demokratijos partijos pirmininkas Mirekas Topolanekas ir Didžiosios Britanijos konservatorių lyderis Davidas Cameronas oficialiai pasirašė „Judėjimo už reformas Europoje“ deklaraciją, kuri teikė alternatyvios, modernios, atviros ir

¹⁵⁸ ODS. Prague Appeal, 2003. <http://www.ods.cz/en/policy/document/167> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁵⁹ Ten pat.

¹⁶⁰ Ten pat.

¹⁶¹ Tim Bale, A. Szczerbiak ir S. Hanley, „May Contain Nuts?“ The Reality Behind the Rhetoric Surrounding the British Conservatives' New Group in the European Parliament. *The Political Quarterly* vol. 81, No. 1, 2010. www.ssees.ucl.ac.uk/Nuts.pdf [žiūrėta 2010-05-14]

decentralizuotos ES viziją.¹⁶² Pagrindinis Judėjimo už reformas Europoje (MER) tikslas buvo sukurti naują frakciją Europos Parlamente 2009-2014 metų periodui.¹⁶³

Įdomiausia visgi yra tai, kad Pilietinės demokratijos partija 2004-2009 metais priklausė EPP grupei, tačiau subjektų politinis suderinamumas dėl daugelio esminių klausimų buvo ribotas. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Pilietinės demokratijos partija laikėsi ideologinio konservatoriško ir liberalų požiūrio. Išanalizavus Pilietinės demokratijos partijos ir EPP programas dėl 2004 metų rinkimų į Europos Parlamentą, pateikiamas palyginimas (žr. Lentelė Nr. 5), kurioje akivaizdžiai regimi skirtumai dėl puoselėjamų politinių vertybių ir daugiausia dėl skirtingų (anti-federalistiškų) pozicijų Europos integracijos procesų atžvilgiu. Tai iš dalies paaiškina Pilietinės demokratijos delsimą ir nenorą prisijungti prie EPP struktūros iki 2004 metų. Sektorinės politikos atžvilgiu, kaip matyti lentelėje, Pilietinės demokratijos partijos programa buvo suderinama su Europos liaudies partijos programa.

Lentelė Nr. 5 Pilietinės demokratijos partijos ir EPP programinių nuostatų palyginimas (2004 m.)

EPP	Pagrindinių vertybių orientacija	Požiūris į ES institucinę struktūrą	Požiūris į ES tarptautinę politiką	Liberali rinkos ekonomika	Žemės ūkio pažanga ir kaimo plėtra	Ekologija remiantis rinkos ekonomikos principais
Pilietinės demokratijos partija	+/-	-	-	+	+	+

Šaltinis: ODS. Equal Chances for All. Programme for the Elections to the European Parliament, 2004. <http://www.ods.cz/en/policy/document/166> [žiūrėta 2010-02-26]; EPP. Action Programme 2004-2009. http://www.epp.eu/dbimages/pdf/action_programme.pdf [žiūrėta 2010-04-28]

Lentelė: autoriaus

Žymėjimas:

- + Pilietinės demokratijos partijos programa atitinka EPP;
- Pilietinės demokratijos partijos programa neatitinka EPP;
- +/- Neutrali pozicija

2009 metų pavasarį 6 Europos partijos: Pilietinės demokratijos partija, Didžiosios Britanijos konservatorių partija, Lenkijos Teisės ir teisingumo partija (PiS), Belgijos Dedecker sąrašas (Lijst Dedecker), Bulgarijos Tvarkos, teisės ir teisingumo partija ir Latvijos „Už Tėvynę ir laisvę“ (TB / LNNK) pasirašė Prahos deklaraciją ir Europos konservatorių ir reformuotojų grupės (ECRG) principus, kuriuose išreiškiamos akivaizdžiai euroskeptiškos pozicijos, įskaitant opoziciją federacinėms tendencijoms ES ir tolimesnei ES centralizacijai.¹⁶⁴ Po Europos Parlamento rinkimų, 2009 metų birželio 22 d. oficialiai įsteigiama grupė, kurią sudaro 54 nariai, iš kurių 9 atstovauja Pilietinės demokratijos partiją, o partijos grupės lyderis Jan Zahradil pradėjo eiti ECR grupės

¹⁶² ODS. A Joint Declaration, 2006. <http://www.ods.cz/en/policy/document/296> [žiūrėta 2010-04-20]

¹⁶³ Ten pat.

¹⁶⁴ ODS. Prague Declaration, 2009. <http://www.ods.cz/en/policy/document/591> [žiūrėta 2010-04-20]

vicepirmininko pareigas.¹⁶⁵ Po kurio laiko, Jan Zahradil paneigė EPP generalinio sekretoriaus Antonio Lopez-Isturiz tvirtinimus, kad artimiausiu metu ECRG iširs ir Pilietinės demokratijos partijos EP grupė sugrįš į EPP, pabrėždamas esančius ideologinius ir požiūrio į tolimesnę Europos Sąjungos vystimosi kryptį skirtumus.¹⁶⁶

Apibendrinant minėtus motyvus, galima daryti išvadą, kad ryšiai su Europos partijomis ir / arba dalyvavimas Europos Parlamento grupėse neturėjo įtakos Čekijos Pilietinės demokratijos partijos euroskeptiškosios pozicijos laikymuisi. Partijos ideologinės orientacijos ir euroskeptiškų programinių nuostatų savybių stabilizacija buvo pasiekta jau antroje XX a. dešimtmečio pusėje. Narystė Europos partijose ir Europos Parlamente iki 2009 metų neturėjo įtakos vidiniams partijos pokyčiams, o po 2009 metų Prahos deklaracijos pasirašymas ir ECR grupės suformavimas potencialiai gali tik dar labiau sustiprinti ir išlaikyti euroskeptišką Pilietinės demokratijos partijos poziciją atitinkamų Europos integracijos procesų atžvilgiu.

4.3. Pilietinės demokratijos partija Čekijos partinėje sistemoje prieš ir po 2004 metų: gilesnė europeizacija ar stabilus euroskepticizmas?

Čekijos partinė sistema, atrodo, tik patvirtina pirminę P. Mair prielaidą, kad europeizacija neturi poveikio šalies politinės sistemos formatui.¹⁶⁷ Čekijos partinė sistema stabilizavosi jau antroje XX a. dešimtmečio pusėje ir nepaisant nedidelių pokyčių, visa sistema turi aiškias, Giovanni Sartori išskiriamo, riboto pliuralizmo (*limited pluralism*) formato tendencijas.¹⁶⁸ Po 1996 metų Čekijos parlamento rinkimų buvo šešios aktualios politinės partijos, penkios po 1998, 2002 ir 2006 metų rinkimų.¹⁶⁹ Galima išskirti keletą pokyčių: radikalojo dešiniojo politinio spektro Respublikonų partija (SPR-RSČ) po 1998 metų rinkimų nesulaukusi reikiamo balsų skaičiaus nepateko į parlamentą.¹⁷⁰ Pilietinės demokratijos aljansas (ODA) po 1998 metų rinkimų buvo pakeistas Laisvės sąjungos (US), tačiau abiejų partijų profilis buvo gana panašus - liberalios ir konservatyvios politinio spektro dešiniųjų partijos, kurios bandė vykdyti alternatyvią Pilietinės demokratijos partijai politiką.¹⁷¹ Laisvės sąjunga (US) iširo dar iki 2006 metų rinkimų, bet tuo pačiu

¹⁶⁵ European Conservatives and Reformist Group. <http://www.ecrgroup.eu/mep-locator> [žiūrėta 2010-05-12]

¹⁶⁶ „Jan Zahradil Denies EPP Claim that ODS Will Defect“, *Neurope.eu*, 2010. <http://www.neurope.eu/articles/Jan-Zahradil-Denies-EPP-Claim-that-ODS-Will-Defect/100216.php> [žiūrėta 2010-05-15]

¹⁶⁷ P. Mair, The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics* 23 (4), 2000. Psl. 27-51

¹⁶⁸ Giovanni Sartori, Understanding Pluralism. *Journal of Democracy* Vol. 8, No. 4, 1997. Psl. 58-69

¹⁶⁹ Parliamentary Elections in the Czech Republic. Chamber of Deputies Results Lookup, <http://electionresources.org/cz> [žiūrėta 2010-04-16]

¹⁷⁰ Ten pat.

¹⁷¹ Lukaš Linek ir Zdenka Mansfeldova, The Impact of the EU on the Czech Party System. *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, Basingstoke, Palgrave, 2006. www.soc.cas.cz/download/481/Linek_Mansfeldova_britac.pdf [žiūrėta 2010-03-12]

metu politinėje Čekijos arenoje iškilo Žaliųjų partija.¹⁷² Apibendrinant, politinės sistemos formatas liko nepakitęs ir jį sudarė: dvi pagrindinės partijos - centro-dešinioji euroskeptiška Pilietinės demokratijos partija ir kairieji proeuropietiški socialdemokratai (ČSSD), dvi mažos politinės partijos - Žalieji ir krikščionys demokratai (KDU-ČSL) ir viena periferinė kairiųjų Bohemijos ir Moravijos komunistų partija.¹⁷³ Nei vieno iš aukščiau paminėtų pasikeitimų negalima, net iš dalies, paaiškinti europeizacijos poveikio argumentu.

Taigi, galima daryti prielaidą, kad europeizacija neturėjo tiesioginio poveikio Čekijos partinės sistemos formato atveju, bet kitas klausimas būtų, ar partijos po Čekijos įstojimo į ES siekė pasinaudoti problemine Europos retorika vidaus politinės konkurencijos arenoje? Atsakymas gali būti pateiktas įvertinus susiskaldymo (*cleavage*) Čekijos partinėje sistemoje struktūrą, lyginant 2002 bei 2006 metų rinkimų į Čekijos parlamento žemuosius rūmus kampanijas ir programines nuostatas ir atkreipiant dėmesį į Europos klausimo naudojimo intensyvumą ir mastą.

Pagal G. Sartori terminologiją, Čekijos partinė sistema svyruoja tarp vidutinio (*moderate*) ir poliarizuoto (*polarized*) pliuralizmo.¹⁷⁴ Maxmilian Strmiska ištyrė tokios partinės sistemos susidarymo priežastis ir pateikė dviejų priežasčių kombinaciją: 1) Čekijos pliuralizmas yra pusiau poliarizuotas (*semi-polarized*) dėka susidariusio partinės sistemos dviejų polių formato su ganėtinai stipria periferine ir, tam tikru mastu, anti-sistemine Bohemijos ir Moravijos komunistų partija, bei dėka Čekijos rinkėjų poliarizacijos; 2) nėra nuolatinės veiksmingos koalicijos formavimo formulės, kas apriboja galimybes sudaryti stabilias ir tuo pat metu ideologiškai nuoseklias vyriausybes, kaip tai įvyko po 1996 metų rinkimų (ideologiškai nuosekli, bet mažumos vyriausybė) ir 1998 bei 2002 metų rinkimų (minimalios persvaros koalicijos, neturinčios ideologinio nuoseklumo).¹⁷⁵ Svarbu paminėti tai, kad tokia pusiau poliarizuota Čekijos partinės sistemos konfigūracija trunka nuo XX a. dešimtmečio pabaigos ir tęsiasi po 2006 metų parlamento rinkimų.¹⁷⁶ Taigi, nei pažanga stojimo proceso metu, nei narystė ES neturėjo įtakos Čekijos partinės sistemos stabiliam pusiau poliarizuotos struktūros pobūdžiui.

1998 metų rinkimų į Čekijos parlamento žemuosius rūmus partinė konkurencija parodė, kad socialinės ir ekonominės transformacijos klausimas turėjos didžiausią reikšmę, kuri ir

¹⁷² Parliamentary Elections in the Czech Republic. Chamber of Deputies Results Lookup, <http://electionresources.org/cz> [žiūrėta 2010-04-16]

¹⁷³ Ten pat.

¹⁷⁴ Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge University Press, 1976. Psl. 349-350

¹⁷⁵ Maxmilian Strmiska, „The Czech Party System: A Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangements“. *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrad Group Countries*, ISPO, Brno, 2007. Psl. 107-115

¹⁷⁶ M. Strmiska, The Czech Multipartyism in the Late 1990s. *Central European Political Studies Review*. <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=121> [žiūrėta 2010-04-24]; M. Strmiska, „The Czech Party System: A Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangements“, 2007. Psl. 113

toliau didėjo.¹⁷⁷ Vyraujantys socialinės ir ekonominės reformos klausimo skirtumai prieš ir po 2002 metų rinkimų buvo artikuliuojami dviejų pagrindinių partijų: vyriausybei vadovavusių socialdemokratų (ČSSD) ir opozicinės Pilietinės demokratijos partijos. Nors buvo keliami ir kiti klausimai, tarp kurių ir Europos integracijos procesų vaidmuo Čekijos vidaus politikoje, pagrindinė susiskaldymo priežastis išliko nepakitusi.¹⁷⁸ Tokia tendencija išliko ir 2006 metų parlamento rinkimuose, nes pagrindinė partinė konkurencija tarp Pilietinės demokratijos partijos ir socialdemokratų (ČSSD) vyko dėl socialinių ir ekonominių klausimų.¹⁷⁹

2002 metų Čekijos parlamento rinkimai buvo pirmieji įtakoti aiškios Čekijos narystės ES perspektyvos. Tačiau pagrindinis klausimas buvo ne tas, ar stoti į ES, nes visos sisteminės partijos pritarė Čekijos narystei ES.¹⁸⁰ Partinės retorikos skirtumai išryškėjo proeuropietišku ir euroskeptišku partijų pozicijose dėl Čekijos narystės ES sąlygų ir konkrečių derybinių klausimų, bet „griežtojo“ euroskepticizmo pobūdžio Bohemijos ir Moravijos komunistų partija skelbė visišką narystės ES atmetimą.¹⁸¹

2002 metų rinkiminės kampanijos periodu išryškėjo politinė priešprieša dėl stojimo į ES referendumo aplinkybių. Socialdemokratų partija (ČSSD) norėjo įvesti bendrąjį įstatymą dėl referendumo, o Pilietinės demokratijos partija rėmė tik vieno svarstomo klausimo (*single-issue*) pobūdžio referendumą dėl narystės ES.¹⁸² Kiti probleminiai Europos klausimai apėmė Benešo dekretų, Austrijos bei Vokietijos įtakos Europai bei grėsmės, kad pastarosios šalys gali vetuoti Čekijos stojimą į ES procesą dėl nuosavybės restitucijos šeimoms deportuotoms iš Čekoslovakijos po II Pasaulinio karo, temas.¹⁸³ Šie klausimai buvo ypatingai išnaudojami euroskeptiškosios Pilietinės demokratijos partijos ir jos tuometinio lyderio Vaclavo Klausio.

Galima daryti išvadą, kad rinkiminių kampanijų ir programinių nuostatų sąlyginę europeizacija pasiekė aukščiausią tašką būtent 2002 metų parlamento rinkimų laikotarpiu. Nepaisant šio fakto, ES klausimai nebuvo nei svarbiausi partinę konkurenciją skatinantys veiksniai, nei jie įtakojo rinkėjų sprendimus, už kurią partiją balsuoti. Apibendrinant, prieš narystę ES

¹⁷⁷ M. Střimiska, The Czech Multipartyism in the Late 1990s. *Central European Political Studies Review*. <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=121> [žiūrėta 2010-04-24]

¹⁷⁸ M. Střimiska, „The Czech Party System: A Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangements“, 2007. Psl. 107-115

¹⁷⁹ L. Linek ir Z. Mansfeldova, The Impact of the EU on the Czech Party System. *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, Basingstoke, Palgrave, 2006. www.soc.cas.cz/download/481/Linek_Mansfeldova_britac.pdf [žiūrėta 2010-03-12]

¹⁸⁰ Ten pat.

¹⁸¹ P. Kopecky, An Awkward Newcomer? EU Enlargement and Euroscepticism in the Czech Republic. *European Studies* 20, 2004. <http://www.ingentaconnect.com/content/rodopi/es/2004> [žiūrėta 2009-09-10]

¹⁸² M. Baun, The Europeanization of Czech Politics: The Political Parties and the EU Referendum. *JCMS* Vol. 44, No. 2, 2006.

¹⁸³ B. Petrovic ir E. Solingen, Europeanization and Internationalisation: The Case of the Czech Republic, *New Political Economy*, vol. 10, no. 3, 2005. Psl. 289-290

nukreipta pozicija buvo reiškiamą radikaliosios-„griežtojo“ euroskepticizmo Bohemijos ir Moravijos komunistų partijos, o pagrindinė politinė kova, atitinkamų Europos integracijos procesu atžvilgiu, vyko tarp Pilietinės demokratijos partijos ir socialdemokratinės koalicijos.

Vertinant 2006 metų Čekijos parlamento rinkimus galima teigti, kad Europos klausimo svarba smarkiai krito, nes buvo koncentruojamasi į valstybės vidaus politikos problemas, o užsienio politikos klausimai (įskaitant ES ir Europos integraciją) atliko antraeilį vaidmenį palyginus su 1998 ar 2002 metų rinkimais.¹⁸⁴ Pavyzdžiui, Pilietinės demokratijos partijos 2006 metų programoje, masto atžvilgiu, ES klausimams skiriama labai mažai dėmesio, be to, išdėstomi principai turinio prasme atitinka 2002 metų euroskeptišką poziciją federalistinės ir centralizuotos ES bei atitinkamų politikų atžvilgiu.¹⁸⁵ Tokia pastarosios ir kitų partijų pozicija užsienio politikos ir ES atžvilgiu tik paneigia ir sumenkina Europos klausimų rinkiminėse kampanijose ir programose vaidmenį. Šiuo atžvilgiu galima pastebėti net tam tikrą de-europeizaciją Čekijos rinkiminėje konkurencijoje. Socialinių-ekonominių klausimų skirtumai partijų programiniuose nuostatuose ir kampanijose išliko svarbiausia takoskyra (*cleavage*) partijų kontekste, tuo pačiu ir svarbiausiu veiksnium, turinčiu įtakos rinkėjų sprendimams.

Apibendrinant 2002 ir 2006 metų rinkimų į Čekijos parlamento žemuosius rūmus palyginimą, galima teigti, kad Čekijos partinė sistema išliko beveik nepaliesta europeizacijos. Politinės sistemos formato atžvilgiu nagrinėjamu laikotarpiu neatsirado naujų politinių partijų, o partinės konkurencijos atžvilgiu neišryškėjo naujų tarppartinių takoskyrų (*cleavages*). Todėl klaidinga būtų kalbėti apie gilėjančią, ypatingai euroskeptiškojo Čekijos politinio elito europeizaciją, neatsižvelgiant į vertybinės orientacijos skirtumus, programines nuostatas ar santykius su ES institucijomis. Centro-dešinioji Pilietinės demokratijos partija stabiliai, nepaisant besikeičiančių lyderių, išlaiko savo euroskeptišką poziciją atitinkamais ES vystimosi klausimais, o tuo tarpu kairiosios politinės partijos *atsirenka* tik tuos ES klausimus, kurie yra arčiau *širdies*.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Eva Bradova, Marek Migalski, Andrász Racz ir Pavel Šeradin, „EU and Visegrad: The Foreign Policy Consequences of the Elections“. *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005-2006*, sud. E. Bradova ir P. Šeradin, Olomouc, PU, 2007. Psl. 188-209

¹⁸⁵ ODS. Volebni Desatero ODS (Ten Electoral Commandments of ODS). ODS Election Program 2002. http://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf [žiūrėta 2010-02-26]; ODS. Společně pro lepší život (Together for a Better Life). ODS Election Program 2006. <http://www.ods.cz/strana/program> [žiūrėta 2010-02-26]

¹⁸⁶ Petr Kratochvíl, „Recent Dynamics in Czech Politics“. *Europe's World*, 2010. http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/CommunityPosts/tabid/809/PostID/1233/RecentdynamicsinCzechpolitics.aspx [žiūrėta 2010-04-18]

Išvados

Šiame darbe buvo analizuojamas Čekijos politinio elito-Pilietinės demokratijos partijos europeizacijos poveikis euroskepticizmo kaitai valstybės stojimo į ES ir narystės ES laikotarpiu iki 2009 metų. Europeizacijos lygis buvo vertinamas identifikuojant pokyčius programų, partinės organizacijos ir bendrai Čekijos politinės sistemos aspektų atžvilgiu. Apibendrinant darbe atliktą analizę, darytinos tokios išvados:

- Pilietinės demokratijos partijos reiškiamą „švelniojo“ euroskepticizmo pozicija negali būti vertinama kaip atsakas į rinkėjų interesus ir lūkesčius, ar postkomunistinio susiskaldymo padarinius, bet kaip pozicija, vedama vidinės partinės ideologijos ir partijos lyderių, ypač Vaclavo Klausas, Jan Zahrádil ir Mireko Topolánko, kurie neigiamai vertino politinę ES integraciją, federalizmo ir centralizmo tendencijas. Antra, Pilietinės demokratijos partijos euroskeptiškosios pozicijos prisiėmimas atspindėjo vykstančias ilgalaikės centro-dešinės ideologijos paieškas. Pradžioje partija buvo suformuota kaip būtinybė sėkmingai vykdyti postkomunistinę transformaciją, tačiau paskutiniajame XX a. dešimtmetyje dėl sumažėjusios politinės sistemos poliarizacijos partija prarado ideologinį koherentiškumą. Taigi, euroskepticizmas galėjo paskatinti Pilietinės demokratijos partijos ir jos ideologijos persitvarkymą, apjungiant neoliberalizmą su tradicinėmis nacionalizmo paradigmomis. Politinio spektro centro-dešinės Pilietinės demokratijos partija Čekijoje, kaip ir dauguma kitų VRE regiono tokio profilio partijų, susikūrė kaip judėjimas nukreiptas prieš buvusią komunistinę tvarką ir buvo nepaprastai ideologizuotos.
- Vertinant Pilietinės demokratijos partijos *programinių nuostatų Europos ir ES klausimų* atžvilgiu europeizaciją, teigtina, kad Pilietinės demokratijos partijos užsienio politikos programinės nuostatos turinio prasme keitėsi nežymiai ir partija bei jos elitas išlaikė stabilią poziciją dėl narystės ES, tačiau „švelniojo“ euroskepticizmo pobūdžio požiūris dėl atitinkamų Europos projekto procesų išliko, t.y. europeizacija neturėjo įtakos Pilietinės demokratijos partijos euroskeptišku programinių nuostatų kaitai.
- Atliekant *vidinės partijos organizacijos* europeizacijos ir jos poveikio vidiniams pokyčiams analizę buvo pastebėta, kad lyginant su pirmaisiais Pilietinės demokratijos partijos gyvavimo metais, Europos specialistų skaičius ir galima įtaka partijos sprendimų procesui išaugo. Tačiau Pilietinės demokratijos partijos statusas nenumato ir neapibrėžia Europos Parlamento narių ar su ES reikalais susijusių komitetų narių funkcijų, todėl preziumuojama, kad partijos atstovai priklausydami bet kuriai institucijai vadovaujasi programinėmis

užsienio politikos nuostatomis, kurios užsienio politikos, tiksliau atitinkamų Europos integracijos procesų atžvilgiu yra euroskeptiškos ir anti-federalistinės, grindžiamos liberaliuoju konservatyvizmu ir „nacionalinių interesų“ protegavimu. Todėl kalbant apie galios pasiskirstymą, nėra identifikuojamas potencialus europeizacijos poveikis Pilietinės demokratijos partinei struktūrai, kuri dažnai remiasi bendrais veiksmais ir jos atstovai priklausomi nuo ideologiškai tvirto partijos branduolio. Taigi, europeizacijos procesų įtaka Pilietinės demokratijos partijos vidinės struktūros pokyčiams yra ribota ir kol kas negalinti paveikti partijos euroskeptiškos pozicijos.

- Kita išskiriama sritis buvo Pilietinės demokratijos partijos *organizacinės struktūros* europeizacija ir atsiradę pokyčiai per bendradarbiavimą su Europos lygmens partijomis. Turint omenyje tai, kad jau nuo XX a. paskutinio dešimtmečio Pilietinės demokratijos partija kaip ir kitos Čekijos politinės partijos bandė užmegzti naujus ryšius su Europos ir tarptautinėmis partijomis ar organizacijomis, daroma išvada, kad visdėlto ryšiai su Europos partijomis ir / arba dalyvavimas Europos Parlamento grupėse neturėjo įtakos Čekijos Pilietinės demokratijos partijos euroskeptiškosios pozicijos laikymuisi, nes partijos ideologinės orientacijos ir euroskeptiškų programinių nuostatų savybių stabilizacija buvo pasiekta jau antroje XX a. dešimtmečio pusėje. Narystė Europos partijose (pvz.: EPP) ir Europos Parlamente iki 2009 metų neturėjo įtakos vidiniams partijos pokyčiams, o po 2009 metų Prahos deklaracijos pasirašymo ir Europos konservatorių ir reformuotojų grupės (ECRG) suformavimo euroskeptiška Pilietinės demokratijos partijos pozicija atitinkamų Europos integracijos procesų atžvilgiu potencialiai gali tik dar labiau sutvirtėti.
- Atlikus 2002 ir 2006 metų rinkimų į Čekijos parlamento žemuosius rūmus programinių nuostatų, vertinant tik Europos klausimo naudojimo intensyvumą ir mastą, palyginimą ir įvertinus galimo europeizacijos poveikio *partinės sistemos formato ir partinės konkurencijos pasikeitimams* atvejus, darytina prielaida, kad Čekijos partinė sistema išliko beveik nepaliesta europeizacijos. Politinės sistemos formato atžvilgiu nagrinėjamu laikotarpiu neatsirado naujų reikšmingų politinių partijų, o partinės konkurencijos atžvilgiu neišryškėjo naujų tarppartinių takoskyrų (*cleavages*). Atskleista, kad rinkiminių kampanijų ir programinių nuostatų sąlyginė europeizacija pasiekė aukščiausią tašką būtent 2002 metų parlamento rinkimų laikotarpiu. Nepaisant šio fakto, ES klausimai nebuvo nei svarbiausi partinę konkurenciją skatinantys veiksniai, nei jie įtakojo rinkėjų sprendimus, už kurią partiją balsuoti. Įvertinus 2006 metų Čekijos parlamento rinkimus, buvo konstatuojamos akivaizdžios Europos klausimo svarbos menkėjimo tendencijos, nes buvo koncentruojamasi į valstybės vidaus politikos problemas, o užsienio politikos klausimai (įskaitant ES ir

Europos integraciją) atliko antraeilį vaidmenį palyginus su 1998 ar 2002 metų rinkimais. Pavyzdžiui, Pilietinės demokratijos 2006 metų programoje, masto atžvilgiu, ES klausimams skiriama labai mažai dėmesio, be to, išdėstomi principai turinio prasme atitinka 2002 metų euroskeptišką poziciją federalistinės ir centralizuotos ES bei atitinkamų politikų atžvilgiu. Tokia pastarosios ir kitų partijų pozicija užsienio politikos ir ES atžvilgiu tik paneigia ir sumenkina Europos klausimų rinkiminėse kampanijose ir programose vaidmenį. Šiuo atžvilgiu pastebima net tam tikra de-europeizacija Čekijos rinkiminėje konkurencijoje. Todėl klaidinga būtų kalbėti apie gilėjančią, ypač euroskeptiškojo Čekijos politinio elito europeizaciją, kuomet centro-dešinioji Pilietinės demokratijos partija stabiliai, nepaisant besikeičiančių lyderių, išlaiko savo euroskeptišką poziciją atitinkamais ES vystimosi klausimais.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

1. **Aspinwall, Mark**, *Rethinking Britain and Europe: Plurality Elections, Party Management and British Policy on European Integration*, Manchester University Press, 2004.
2. **Bale, Tim, Aleks Szczerbiak ir Sean Hanley**, „May Contain Nuts?“ The Reality Behind the Rhetoric Surrounding the British Conservatives' New Group in the European Parliament. *The Political Quarterly* vol. 81, No. 1, 2010. www.ssees.ucl.ac.uk/Nuts.pdf
3. **Baun, Michael**, The Europeanization of Czech Politics: The Political Parties and the EU Referendum. *JCMS* Vol. 44, No. 2, 2006.
4. **Bradova, Eva, Marek Migalski, Andrasz Racz ir Pavel Šeradin**, „EU and Visegrad: The Foreign Policy Consequences of the Elections“. *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005-2006*, sud. E. Bradova ir P. Šeradin, Olomouc, PU, 2007.
5. **Braun, Mats**, Understanding Klaus: The Story of Czech Eurorealism. EPIN Working Paper No.26, 2009. <https://www.ceps.eu>
6. **Brusis, Martin**, “European Union Enlargement and the Europeanisation of Eastern Europe: Research Puzzles and Policy Issues”. *Patterns of Europeanisation in Central and Eastern Europe*, sud. Zdenka Mansfeldova, Vera Sparschuh ir Agnieszka Wenninger. Hamburg, Reinhold Kraemer Verlag, 2005.
7. **Carter, Elisabeth, Kurt R. Luther ir Thomas Poguntke**, „European Integration and Internal Party Dynamics“. *The Europeanization of National Political Parties: Power and Organizational Adaptation*, sud. Thomas Poguntke, Nicholas Aylott, Elisabeth Carter, Robert Ladrech ir Kurt R. Luther, London, Routledge, 2007.
8. **Checkel, Jeffrey T.** (sud.), *International Institutions and Socialization in Europe*. New York, Cambridge University Press, 2007.
9. **Conti, Nicolo**, Domestic Parties and European Integration: The Problem of Party Attitudes to the EU, and the Europeanisation of Parties. *European Political Science* 6 (2), 2007.
10. **EPP**. Action Programme 2004-2009. http://www.epp.eu/dbimages/pdf/action_programme.pdf
11. **EurActiv**, „Czech Senate approves Lisbon Treaty“, 2009. <http://www.euractiv.com/en/future-eu/czech-senate-approves-lisbon-treaty/article-182063>
12. **Flood, Chris**, *Euro-scepticism: A Problematic Concept*. UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference, Queen's University Belfast, 2002. <http://www.mendeley.com/research/euro-scepticism-problematic-concept>
13. **Galina, Nicole**, Political Elites in Eastern Central Europe: Paving the Way for “Negative Europeanisation”. *Contemporary European Studies*, 2007. http://www.ces.upol.cz/images/pdf_gallina.PDF
14. **Grote, Juergen R.**, Delimiting Europeanization. Marburg Conference Session Paper, ECPR, 2003. <http://www.essex.ac.uk/ecpr/>
15. **Hanley, Sean**, „A Nation of Sceptics? The Czech EU Accession Referendum of 13-14 June 2003“. *EU Enlargement and Referendums*, sud. Aleks Szczerbiak ir Paul Taggart, *Political Science*, 2005. <http://eprints.ucl.ac.uk/15031/1/15031.pdf>
16. **Hanley, Sean**, Europe and the Czech Parliamentary Elections of June 2002. *Opposing Europe Research Network*, 2002. <http://www.susx.ac.uk/units/SEI/oern/ElectionBriefings/Paper5Czech.pdf>
17. **Hanley, Sean**, Party Institutionalisation and Centre-Right Euro-scepticism in East Central Europe: The Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic. 29th ECPR Joint Sessions of Workshops Paper, 2002. <http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Hanley.pdf>
18. **Hanley, Sean**, The New Right in the New Europe? Unraveling the Ideology of „Czech Thatcherism“. *Journal of Political Ideologies* 4 (2), 1999. <http://eprints.ucl.ac.uk/15080/1/15080.pdf>

19. **Henderson, Karen**, *Euroscepticism or Europhobia: Opposition Attitudes to the EU in the Slovak Republic*, SEI Working Paper No. 50, 2001. www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp50.pdf
20. **Henderson, Karen**, Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and party systems in Central and Eastern Europe, 2002. <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Henderson.pdf>
21. **Hix, Simon, ir Klaus H. Goetz**, Introduction: European Integration and National Political Systems. *West European Politics* 23 (4), 2000.
22. **Hooghe, Liesbet, Gary Marks ir Carole J. Wilson**, Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration? *Comparative Political Studies* 35, 2002. <http://cps.sagepub.com/cgi/content/35/8/965>
23. **Hooghe, Liesbet, ir Gary Marks**, Sources of Euroscepticism. *Acta Politica* 42, 2007. <http://www.palgrave-journals.com/ap/journal/v42/n2/full/5500192a.html>
24. **Hughes, James, Gwendolyn Sasse ir Claire Gordon**, Saying 'Maybe' to the 'Return to Europe': Elites and the Political Space for Euroscepticism in Central and Eastern Europe. *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002.
25. **Kitschelt, Herbert**, The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society* 20 (1), 1992. https://netfiles.uiuc.edu/fesnic/fspub/Kitschelt_1992.pdf
26. **Klaus, Vaclav** (sud.), *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*, Washington DC, Cato Institute, 1997.
27. **Klaus, Vaclav**, „Commencement Speech at the DePaul University“, Chicago, 1999. <http://www.klaus.cz/clanky/645>
28. **Klaus, Vaclav**, „Economic and Political Trends in the Czech Republic“, 2000. <http://www.klaus.cz/clanky/148>
29. **Klaus, Vaclav**, „European Monetary Union and Its Systemic and Fiscal Consequences“. Speech at New Atlantic Initiative Luncheon, Washington, D.C., 1996. <http://www.klaus.cz/clanky/2096>
30. **Klaus, Vaclav**, „European Union and its Enlargement“. Euroinvest Conference, Brussels, 2001. <http://www.klaus.cz/clanky/1272>
31. **Klaus, Vaclav**, „Notes for Davos: Europe 2007“. Plenary Session, Davos 1997. <http://www.klaus.cz/clanky/1704>
32. **Klaus, Vaclav**, „Post-Communist Era: Atmosphere of Victory or of Lost Illusions?“. Speech at Aix-en-Provence Summer University, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/931>
33. **Klaus, Vaclav**, „Process of Transition in Central and Eastern Europe: Its Revolutionary and Evolutionary Part“. Speech at the Third Annual Eastern Europe/Russia Conference, Vail, Colorado, 25 March 1998. <http://www.klaus.cz/clanky/2180>
34. **Klaus, Vaclav**, „Several Remarks on Transition Economies and the European Monetary Union“. The Dow Chemical's Executive Exchange Forum, Le Plaza, Brussels, 1999. <http://www.klaus.cz/clanky/1919>
35. **Klaus, Vaclav**, „The Czech Republic at the Gates of EU“. Speech at the Madrid Business Institute, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/90>
36. **Klaus, Vaclav**, „The Eurodebate Today: Liberalizing the European Continent or Re-Regulating It?“. Notes for Humboldt-Universität, Berlin, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/1092>
37. **Klaus, Vaclav**, „Vaclav Klaus speaks with The Prague Post“, 2002. <http://www.klaus.cz/clanky/1598>
38. **Kopecky, Petr**, An Awkward Newcomer? EU Enlargement and Euroscepticism in the Czech Republic. *European Studies* 20, 2004. <http://www.ingentaconnect.com/content/rodopi/es/2004>
39. **Kopecky, Petr, ir Cas Mudde**, The Two sides of Euroscepticism: Party positions on European Integration in East Central Europe, *European Union Politics*, vol. 3, no. 3, 2002.
40. **Kratochvil, Petr**, „Recent Dynamics in Czech Politics“. *Europe's World*, 2010. http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/CommunityPosts/tabid/809/PostID/1233/RecentdynamicsinCzechpolitics.aspx

41. **KSČM**. Nadeje pro Českou Republiku (Hope for the Czech Republic). Party Policy Program, 2004. <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2679>
42. **Kubicek, Paul J.**, "International Norms, the European Union, and Democratization: Tentative Theory and Evidence". *The European Union and Democratization*, sud. Paul J. Kubicek. London, Routledge, 2003.
43. **Ladrech, Robert**, Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party politics* 8 (4), 2002.
44. **Ladrech, Robert**, "Europeanization of Interest Groups and Political Parties". *Member States of the European Union*, sud. Simon Bulmer ir Christian Lequense. Oxford University Press, 2005.
45. **Linek, Lukáš, ir Zdenka Mansfeldova**, The Impact of the EU on the Czech Party System. *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, Basingstoke, Palgrave, 2006. www.soc.cas.cz/download/481/Linek_Mansfeldova_britac.pdf
46. **Mair, Peter**, The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics* 23 (4), 2000.
47. **Mair, Peter**, Parties and Party Systems, 2006. http://www.eui.eu/SPS/people/faculty/currentprofessors/pdf/files/mairpdf/files/PM_politicalpartieschapter12.pdf
48. **Marks, Gary, ir Carole J. Wilson**, „National Parties and the Contestation of Europe“. *Legitimacy and the European Union: The Contested Polity*, sud. Thomas F. Banchoff ir Mitchell P. Smith, London, Routledge, 1999.
49. **Marks, Gary, ir Carole J. Wilson**, The Past in the Present: A Cleavage Theory of Party Response to European Integration. *British Journal of Political Science* 30, 2000. <http://journals.cambridge.org>
50. **Neurope.eu**, „Jan Zahradil Denies EPP Claim that ODS Will Defect“, 2010. <http://www.neurope.eu/articles/Jan-Zahradil-Denies-EPP-Claim-that-ODS-Will-Defect/100216.php>
51. **ODS**. A Joint Declaration, 2006. <http://www.ods.cz/en/policy/document/296>
52. **ODS**. Equal Chances for All. Programme for the Elections to the European Parliament, 2004. <http://www.ods.cz/en/policy/document/166>
53. **ODS**. Když do EU, tak s ODS (When the EU, so and ODS). Party Position Leaflet, 2003. http://www.ods.cz/docs/programy/leaflet_EU.pdf
54. **ODS**. Manifesto of Czech Eurorealism (Manifest českého eurorealismu). ODS Conference Paper, 2001. <http://www.ods.cz> ir <http://www.europeanfoundation.org/docs/ej0901.pdf>
55. **ODS**. Prague Appeal, 2003. <http://www.ods.cz/en/policy/document/167>
56. **ODS**. Prague Declaration, 2009. <http://www.ods.cz/en/policy/document/591>
57. **ODS**. Společně pro lepší život (Together for a Better Life). ODS Election Program 2006. <http://www.ods.cz/strana/program>
58. **ODS**. Svoboda a Prosperita (Liberty and Prosperity). ODS Election Program, 1992. http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf
59. **ODS**. Svoboda a Prosperita (Liberty and Prosperity). ODS Election Program, 1996. http://www.ods.cz/docs/programy/program_1996.pdf
60. **ODS**. The Statutes. <http://www.ods.cz/en/party/statutes>
61. **ODS**. Volební Desatero ODS (Ten Electoral Commandments of ODS). ODS Election Program 2002. http://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf
62. **Petrovic, Bojan, ir Etel Solingen**, Europeanization and Internationalization: The Case of the Czech Republic. *New Political Economy*, vol. 10, No. 3, 2005.
63. **Poguntke, Thomas, Nicholas Aylott, Robert Ladrech ir Kurt R. Luther**, The Europeanization of National Party Organizations: A Conceptual Analysis. *European Journal of Political Research* 46, 2007.
64. **Pridham, Geoffrey**, *Designing Democracy. EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*. Palgrave Macmillan, 2005.

65. **Riishoj, Soren**, Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic, *Nationalities Papers* 35, 2007. www.cepsr.com/dwnld/riihshoj.doc
66. **Sartori, Giovanni**, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge University Press, 1976.
67. **Sartori, Giovanni**, Understanding Pluralism. *Journal of Democracy* Vol. 8, No. 4, 1997.
68. **Schimmelfennig, Frank, ir Ulrich Sedelmeier** (sud.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. London, Cornell University Press, 2005.
69. **Sitter, Nick**, Opposing Europe: Euro-Scepticism, Opposition and Party Competition. SEI Working Paper No. 56, Sussex European Institute, 2002. <http://www.susx.ac.uk/units/SEI/pdfs/wp56.pdf>
70. **Strimiska, Maxmilian**, The Czech Multipartism in the Late 1990s. *Central European Political Studies Review*. <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=121>
71. **Strimiska. Maxmilian**, „The Czech Party System: A Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangements“. *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrad Group Countries*, ISPO, Brno, 2007.
72. **Szczerbiak, Aleks, ir Paul Taggart**, Contemporary Euroscepticism in the Party Systems of the European Union Candidate States of Central and Eastern Europe , *European Journal of Political Research*, vol. 43, no. 1, 2004.
73. **Szczerbiak, Aleks, ir Paul Taggart** (sud.), *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol.1, Oxford University Press, 2008.
74. **Szczerbiak, Aleks, ir Paul Taggart** (sud.), *Opposing Europe? The comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol.2, Oxford University Press, 2008.
75. **Szczerbiak, Aleks, ir Paul Taggart**, Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation. Sussex European Institute Working Paper No.36, 2000. www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp36.pdf
76. **Szczerbiak, Aleks, ir Paul Taggart**, The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. Sussex European Institute Working Paper No.51, 2002. <http://www.central.susx.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf>
77. **Taggart, Paul**, A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary West European Party Systems. *European Journal of Political Research*, No. 33, 1998.
78. **Tiersky, Ronald**, „Introduction: Euro-skepticism and „Europe““. *Euro-skepticism. A Reader*, sud. R. Tiersky. Oxford, Rowman&Littlefield, 2001.
79. **Toomey, Michael**, „Euroscepticism in Central Europe: A Comparative Analysis at Elite and Mass Level of Poland, the Czech Republic and Slovakia“. Lund University, 2007. www.essays.se/about/euroscepticism/
80. **Truhachev, Vadim**, „Episode that is capable of ruining the European Union. Germany, Austria and Czech Republic keep arguing over the Beneš decrees“. *East/West Review*, Analytics Agency, 2010. <http://eastwest-review.com/article/episode-capable-ruining-european-union-germany-austria-and-czech-republic>
81. **Zahradil, Jan**, „Speech at the 2nd Ideological ODS Conference“, National House, Prague, 2000. <http://zahradil.eu/cze/prispevek.php?ID=13>

Kiti darbe naudoti šaltiniai:

82. **Chamber of Deputies.** Parliament of the Czech Republic. Committee on European Affairs. <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/sqw/snem.sqw?id=762>
83. **Eurobarometer.** Standart EB 72, 2009. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_en.htm
84. **European Conservatives and Reformist Group.** <http://www.ecrgroup.eu/mep-locator>
85. **Europos** **Parlamentas.** Komitetai. <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/committeesList.do?language=LT>
86. **Gallup Europe.** Enlargement Poll Monitor Analyses, 2003. <http://www.gallup-europe.be/epm>
87. **ODS.** <http://www.ods.cz/en/>
88. **Oxford English Dictionary,** <http://www.oed.com/>
89. **Parliamentary Elections in the Czech Republic.** Chamber of Deputies Results Lookup. <http://electionresources.org/cz/chamber.php?election=2006>
90. **Senate.** Parliament of the Czech Republic. Committee on EU Affairs. http://www.senat.cz/organy/index.php?lng=en&ke_dni=17.05.2010&O=7&par_2=225

Summary

This study entitled „Political Elite Euroscepticism in the Central Europe: the Czech Republic Case“ analyzes effects of Europeanization of the Eurosceptic Czech political elite, focusing on the Europeanization of centre-right Eurosceptic Civic Democratic Party during Czech Republic's accession to the European Union period and European Union membership period till the year 2009.

The first part of the study considered the theoretical approaches of political elite Euroscepticism and Europeanization of political parties and party systems. For the evaluation of Euroscepticism level of the Czech political elite in general and especially in the case of the Civic Democratic Party, the main concepts has been discussed and adapted using Aleks Szczerbiak, Paul Taggart and Petr Kopecky, Cas Mudde existing studies about the Central and Eastern Europe political elite Euroscepticism. According to Robert Ladrech, five most important and interrelated areas in which research should be done on the phenomenon of Europeanization of political parties and their activities in the context of the European Union candidate and member states were revealed and later, dealing with the basic R. Ladrech's classification, there were assumed that potential Europeanization effect on parties and party systems could be divided to three main categories: programmatic elements (including the party rhetoric and voter mobilization in general sense), organizational elements (including internal party organizational changes and the formalization of cooperation with European-level parties) and potential changes in party systems, focusing on the format and competition changes (including the importance of „European“ issues and the potential „European“ cleavages impact on inter-party competition sphere).

The second part of this study revealed common manifestations of Euroscepticism in the Central and Eastern European countries, as well as the Eurosceptic parties of the region were located and classified.

In the third part, the previously identified Eurosceptic Czech political parties were discussed in more detail. The disclosure of the Czech political elite Euroscepticism origin was made more generally, presenting the detailed overview of the dynamics of the Civic Democratic Party till the Czech Republic's accession to the EU in the year 2004.

The fourth part provides the test of the Eurosceptic Czech political elite, with special attention to the Civic Democratic Party, in order to make a verification or falsification of real influence of Europeanization on party or party system. In the research, level of Europeanization was assessed identifying changes in the parliamentary election programs, the party organization and

in the Czech political system in general, in the time frame, which includes the Czech Republic's preparation for the EU accession and EU membership period to the year 2009.

To conclude and taking into account the limited Europeanization impact on Czech party system and Civic Democratic Party, as in this study is presumed, it would be wrong to predicate about deepening Europeanization particularly within the Eurosceptic Czech political elite, which maintain their Eurosceptic position on the relevant EU development issues. Moreover, one of the most significant center-right Civic Democratic Party, despite its changing leaders and positioning in the office, firmly preserves its stable stance of „soft“ Euroscepticism“.